

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2021, 8 (1), 554-587

HALÛK NURBAKİ'NİN KUR'ÂN'A BİLİMSEL YAKLAŞIMININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Halûk Nurbaki's Scientific Approach to The Qur'an

Hikmet KOÇYİĞİT

Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü Tefsir Ana Bilim Dalı, e-Mail: hikmet.kocyigit@hbv.edu.tr Orcid No: 0000-0001-9428-462X.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	30/04/2021
Kabul Tarihi / Accepted:	28/06/2021
Yayın Tarihi / Published:	30/06/2021
Cilt / Volume:	8
Sayı / Issue:	1
Sayfa / Pages:	554-587

Atıf / Cite as: Koçyiğit, Hikmet. "Halûk Nurbaki'nin Kur'ân'a Bilimsel Yaklaşımının Değerlendirilmesi" [Evaluation of Halûk Nurbaki's Scientific Approach to The Qur'an]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/1 (2021), 554-587

Doi No: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.930382>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, *iThenticate* intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with *iThenticate* plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (1) 2021: 554-587

HALÛK NURBAKİ'NİN KUR'ÂN'A BİLİMSEL YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Hikmet KOÇYIĞIT**

Öz

Halûk Nurbaki (1924-1997) bir tıp doktoru ve yazardır. Türkiye’de daha çok Kur’ân’ı bilimsel verilerle yorumlamasıyla tanınmaktadır. İlmî müktesebatını ve tasavvufî kültürünü birleştirerek birçok sûrenin ve âyetin yorumunu yapmıştır. Bu bağlamda bazen ilginç yorumlar sunmuştur. “Tefsir” kelimesi yerine “yorum” kelimesini kullanan Nurbaki, âyetlerin çeviri ve yorumu konusunda birtakım ilkelerin olduğunu kabul etmektedir. Ona göre en sağlıklı Kur’ân yorumu âyetlerin, âyetlerle, hadislerle veya ashabin sözleri ile yapılanıdır. Arap dili de önemli bir kaynaktır. Ancak bazı âyetlerin yorumlarında bu kaynaklar kâfi gelmeyebilir. Bu noktada ilmî gelişmeler âyetlerin yorumlanmasında en aydınlık yoldur. Ne var ki Nurbaki’nin Kur’ân yorumlarında, Kur’ân’ı bilimsel verilerle yorumlayan diğer yorumlara benzer bir kısım zaaf lar görmek mümkündür. İşte bu makalede Nurbaki’nin Kur’ân’a ilişkin bilimsel yorumları çeşitli açılardan ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Âyet, Nurbaki, Yorum, Bilimsel.

Evaluation of Halûk Nurbaki’s Scientific Approach to The Qur’an

Abstract

Halûk Nurbaki (1924-1997) is a medical doctor and writer. He is known in Turkey for his interpretation of the Qur’an in more scientific data. He has interpreted many surahs and verses by combining his scientific acquis and sufi culture. In this context he sometimes offered interesting comments. Using the word “commentary” instead of the word “exegesis”, Nurbaki, admits that there are a number of principles concerning the translation and interpretation of verses. According to him, the healthiest interpretation of the Qur’an is that it is made with verses, verses, hadiths, or the words of the Companions. The Arabic language is also an important resource. But in the interpretations of some verses, these sources may not be sufficient. At this point, scientific advances are the most brilliant way to interpret the verses. However, Nurbaki’s commentations of the Qur’an, it is possible to see some weaknesses similar to other commentations that interpret the Qur’an with scientific data Here in this article, Nurbaki’s scientific commentations of the Qur’an are discussed from various perspectives.

Keywords: Qur’an, Verse, Nurbaki, Commentary, Scientific.

* Makale Etik Kurul İzni gerektirecek herhangi bir unsur taşımadığına dair yazarın yazılı beyanı bulunmaktadır.

** Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü Tefsir Ana Bilim Dalı, e-Mail: hikmet.kocyigit@hbv.edu.tr, Orcid No: 0000-0001-9428-462X.

Structured Abstract: Halûk Nurbaki (1924-1997) is a medical doctor and author. He is better known in Turkey for his interpretation of the Qur'an with scientific data. However, he has occasionally achieved interesting interpretations by combining scientific data and Sufi enthusiasm in his works, which include interpretation of the Qur'an. Nurbaki probably consciously uses the word interpretation instead of the word commentary. It can be said that Nurbaki devoted a lot of time to his works on the interpretation of the Qur'an. As a matter of fact, he says that he completed his works called the Namaz Sûreleri Yorumu and Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmî Gerçekler in four years. His works were very popular with readers, and he was asked to interpret other surahs. On this occasion, he began to interpret the surahs and verse. According to him, the Qur'an is a book of passwords that covers all the unknowns of the universe. The revelation of the Qur'an means explaining the secrets of the universe. Nurbaki, who describes the Qur'an as a book of passwords and secrets, sometimes states that some surahs and verses are difficult to understand. He also believes that some verses can only be understood by scientific advances. Because of the fact that Nurbaki gives sermons in addition to his writing, his language is generally in the style of preaching, conversation and advice. He always calls out to a reader in front of him. In his works, he sometimes makes compositions with technical words and uses some old Turkish words. Nurbaki benefited from the Quran, Hadith, scientific data, Sufism and some commentaries in his interpretations of the Qur'an. It is understood that Elmalılı in particular benefited from his translation of the Qur'an and commentary. Nurbaki references some Western scientists and scientific theories in his scientific interpretations. But it does not specify the resources that it has benefited from in general. It can be said that this damages the seriousness of his works and sometimes even gives them a fantastic image. According to him, scientific advances are the most brilliant way to interpret verses. Nurbaki states that it is not possible to solve the secrets emphasized by the verses with sloppy information. Despite this, he tries to explain some verses with theories. Nurbaki's scientific interpretations range from physics, chemistry, biology, botany, geography, geology, zoology, astronomy, medicine, mathematics, psychology, and social psychology. But here a question comes to mind: 'is it possible to present such a wide range of information compared to the might of a human being? Nurbaki accepts the Big Bang. But according to him, The Theory of Evolution, space stories, primitive human tales made up by the of Sociology, etc. they are lies made up under the mask of science to destroy beliefs. It can be said that Nurbaki, like other scientific commentators, occasionally breaks the verse out of its context, does not make sufficient linguistic analyzes, does not give sufficient importance asbab al-nuzul. The reason for this is partly due to the lack of his exegetical expertise. Nurbaki's commentations of the Qur'an have similar characteristics with other authors who interpret the Qur'an with scientific data.

Keywords: Qur'an, Verse, Nurbaki, Commentary, Scientific.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim indirildiği günden beri hem muhaliflerinin hem de inananlarının gündeminde olmuştur. Bilhassa çağdaş dönemde eli kalem tutan birçok kişi Kur'ân hakkında eser yazmaya başlamıştır. Bu eserlerin bir kısmı doğrudan Kur'ân'ın yorumuyla ilgilidir. Her ne kadar yapılan Kur'ân yorumlarının hepsi tefsir sayılmasa da bir kısmının düşünce dünyasına bir renklilik kattığı söylenebilir. Bu minvalde eser yazanlardan birisi Halûk Nurbaki'dir. Bir tıp doktoru olan Nurbaki aynı zamanda bir yazardır. Nurbaki bazı eserlerini doğrudan sûre ve âyet yorumlarına tahsis etmiştir.

Nurbaki, ülkemizde daha çok Kur'ân'ı bilimsel verilerle yorumlayan birisi olarak tanınmaktadır. Nurbaki'nin Kur'ân'ı bilimsel verilerle yorumlamaya ağırlık

vermesinin sebepleri arasında kendisinin bir tıp doktoru olması önemli bir faktör olarak düşünülebilir. Nitekim Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanmasının hem ilk hem de sonraki örneklerinde tıp doktorlarının varlığı dikkat çekmektedir. Örneğin çağdaş dönemde bilimsel tefsirin ilk örneklerinden olan *Keşfu'l-esrâri'n-nûrâniyyeti'l-kur'âniyye fimâ yetealleku bi'l-ecrâmi's-semâviyye ve'l-arziyye ve'l-hayevânât ve'n-nebâtât ve'l-cevâhiri'l-ma'deniyye* adlı üç ciltlik eserin müellifi Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (ö. 1306/1889) bir tıp doktorudur.¹ Yine *La Bible, le Coran et la Ccience (Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'ân)* adlı eserin yazarı Fransa Müslümanlarından Paris Tıp Akademisi üyelerinden tanınmış operatör Doktor Maurice Bucaille (ö. 1419/1998) başka bir örnek olarak zikredilebilir. Bucaille bu eserini 1976 yılında önce Fransızca ve daha sonra gösterilen büyük rağbet üzerine İngilizce ve Arapça yazıp neşretmiştir.²

Öte yandan Türkiye'de 1980'li yıllarda Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanmasının revaçta olması ve bazı dinî grupların Kur'ân'ın mucizeliğini bilimsel verilerle açıklayan yayınlara destek vermesi de bu konuda rol oynamıştır.³ Fakat Nurbaki sadece bilimsel yorumlarla yetinmemiş aldığı tasavvuf kültürünü de Kur'ân yorumunda kullanmıştır. Hatta bir eserini mürşidine ithaf etmiştir.⁴ Kur'ân yorumunu ihtiva eden eserlerinde bilimsel verilerle tasavvufi neşvesini birleştirerek zaman zaman ilginç yorumlara ulaşmıştır. Nurbaki'nin tefsir kelimesini değil de yorum kelimesini kullanması dikkat çekmektedir. Muhtemelen tefsir kelimesi yerine yorum kelimesini bilinçli olarak tercih etmiştir.

Görebildiğimiz kadarıyla Halûk Nurbaki'nin eserleri tefsir açısından henüz incelenmemiştir. Ancak hayatını, eserlerini ve tasavvufi görüşlerini ele alan bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.⁵ Biz, Nurbaki'nin çeşitli eserleri üzerinden bir makale ölçeğinde Kur'ân'a bilimsel yaklaşımını ele almaya çalışacağız.

1. Halûk Nurbaki'nin Hayatı ve Eserleri

Bir müellifin hayatını bilmek onun eserleri ve fikirleri hakkında bazı şeyleri yerli yerine oturtmaya yardımcı olur. Bu nedenle Halûk Nurbaki'nin hayatına kısaca değinmek uygun olacaktır. Nurbaki, 1924 yılında Nevşehir'in Nar kasabasında

¹ Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm, Kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-arab ve'l-muste'aribîn ve'l-musteşrikîn* (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 6/21; Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (B.y.y.: ts.), 2/497.

² Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'ân*, çev. Mehmet Ali Sönmez (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 5.

³ Örneğin bilimsel tefsirin Cumhuriyet dönemindeki ilk temsilcilerinden biri olan Said Nursî'nin (1878-1960) (Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 116), takipçileri olan Nur cemaatinin bir yayın organı olan ve günümüzde de yayınına devam eden Zafer Dergisi bu minvalde zikredilebilir.

⁴ "Bu kitabı, hazırlanmasında bana manevî desteğini vererek kitabın neşrine cesaret etmemi sağlayan, muhterem üstadım ve aziz dostum Faik Saraç Beyefendi'ye ithaf ediyorum." Halûk Nurbaki, *Fatihâ'nın Kırk Yorumu* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2014), 6.

⁵ Bk. Fatma Şahin, *Haluk Nurbaki'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Yüksek Lisans Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).

dünyaya geldi. Babası Edip Ali Bey'in Afyon Lisesi'ne Fransızca öğretmeni olarak tayin edilmesinden dolayı İlk, Orta ve Lise tahsilini Afyon'da tamamladı. İstanbul'daki öğrencilik yıllarında Nuru Osmaniye ve Beyazıt camilerinde hadis dersleri aldı. Bu süreçte Şemseddin Yeşil (ö. 1388/1968) ve Necip Fazıl (ö. 1403/1983) ile tanıştı. Tıp Fakültesinin son yılında bir grup 6. sınıf öğrencisi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden, o zaman yeni açılan, Ankara Tıp Fakültesi'ne transfer edilmişti bu vesileyle mezuniyeti 1949 yılında Ankara Tıp Fakültesi'nden oldu.⁶ Necip Fazıl ile devam eden diyalogu neticesinde Büyük Doğu Cemiyeti'nin kuruluşunda yer aldı. Bir süre sonra da genel sekreterliğe getirildi. Yurdun çeşitli yerlerinde hükümet tabibi olarak çalıştı.⁷ Ayrıca Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu tarafından hizmete açılan Türkiye'nin ilk kanser hastanesinde çalıştı. Hastanenin bir süre başhekimliğini yürüten Nurbaki, daha sonra Ankara Numune Hastanesi'nin Radyoterapi Enstitüsü şefliği görevini üstlendi ve emekli oluncaya kadar bu görevini sürdürdü.⁸ Mürşidi Faik Saraç'ın isteği üzerine siyasete atıldı ve 1961 yılında Afyon Milletvekili seçilerek TBMM'de 1965 yılına kadar görev yaptı. Siyaset hayatının kendisine uygun olmadığını düşündüğü için 1965'te meclisteki görevinden ayrıldıktan sonra tıp alanındaki çalışmalara yoğunlaştı. 73 yaşında iken herkesten saklamış olduğu akciğer kanseri hastalığı neticesinde 2 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da dâr-ı bekâya irtihal etti. Cenaze namazı önce Karacaahmet Mezarlığı'nda kılındı, oradan Ankara'ya getirilerek Hacı Bayrâm-ı Velî Camii'nde ikinci kez cenaze namazı kılındı. Daha sonra Afyon'da bulunan aile kabristanına defnedildi.⁹ Ankara Numune Camisi'nde vaazlar veren Nurbaki¹⁰ radyo ve televizyonlardaki konuşmalarını son günlerine kadar sürdürmüştür.¹¹

Kâdiriyye tarikatına mensup olan Halûk Nurbaki'nin etkilendiği şahsiyetler arasında Salih Fakiri Efendi (Yeşilzâde Mehmet Salih Efendi (ö. 1373/1954), Faik Saraç Beyefendi (ö. 1406/1986), Diyarbakırlı Faik Yaşar Beyefendi, Şemsettin Yeşil, Haluk Nurbaki'nin annesi Nevriye Hanım'ın arkadaşı olan ve Nurbaki'nin manevî hayatında Ehl-i beyt sevgisinin oluşmasında önemli bir yere sahip bulunan Bacı Sultan (ö. 1385/1965), Mehmet Arısoy Dede (ö. 1376/1957), Ahmet Kayhan (ö.1419/1998), Bediüzzaman Said Nursî (ö. 1380/1960)¹² yer almaktadır. Hadisleri anlamak noktasında muhatap olduğu üç isim ise Muhyiddîn-i Arabî (ö. 638/1240), Mevlânâ (ö. 672/1273) ve Abdulkâdir Geylânî (ö. 561/1166) olarak sıralanabilir.¹³

⁶ Ahmet Veysi Nurbaki, *Haluk Nurbaki Kimdir?* Erişim: 29.03.2021. <http://www.haluknurbaki.tv/>.

⁷ Halûk Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2014), 112.

⁸ B. Babür Turna, "Halûk Nurbâki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/249.

⁹ Şahin, *Haluk Nurbaki'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 7-8.

¹⁰ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 112.

¹¹ Ahmet Veysi Nurbaki, *Haluk Nurbaki Kimdir?* Erişim: 29.03.2021. <http://www.haluknurbaki.tv/>.

¹² Şahin, *Haluk Nurbaki'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 13, 16-24.

¹³ Ahmet Veysi Nurbaki, *Haluk Nurbaki Kimdir?* Erişim: 29.03.2021. <http://www.haluknurbaki.tv/>.

Ehl-i beyt sevgisiyle dolu olan Nurbaki, kızı Ceren Hanım'ın dediğine göre günde iki öğün yerdi. Su içmezdi, Hz. Hüseyin Efendimiz'e (ra.) (ö. 61/680) hürmeten su içmezdi. Kola içerdi, çay içerdi.¹⁴ Muhtemelen Hz. Hüseyin'e duyduğu muhabbetten ötürü torununa da Hüseyin adını vermiştir.¹⁵

Çok sayıda kitabı, makalesi, dergi ve gazete yazıları bulunan Nurbâki'nin Kur'ân yorumuyla ilgili eserleri şunlardır: *Fatiha ve Kırk Yorumu* (1982); *Âyetel Kürsî Yorumu* (İstanbul 1998); *Bakara Sûresi Yorumu* (ilk elli dört âyet, İstanbul 1988, 1997); *Sûre-i Yûsuf'un Yorumu* (İstanbul 1987); *Yâsin Sûresi Yorumu* (İstanbul 1997); *Amme Cüzü Yorumu* (Nebe sûresinden Leyl sûresine kadar olan on beş sûrenin açıklamasını içerir, İstanbul 1986, 1997, 1998); *Namaz Sûreleri Yorumu* (İstanbul 1986, 1997); *Kur'ân'ın Harika Mesajları: er-Rahmân, el-Vâkıa, en-Necm ve el-Hadîd Sûrelerinin Yorumu* (İstanbul 1988, 1997); *Kur'ân'ın Matematik Sırları: Müddessir ve Fussilet Sûreleri Yorumu* (İstanbul 1987, 1997); *Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmî Gerçekler* (Ankara 1984, 1988, 1993; Nurbâki'nin en tanınmış eseri olup Kıbesetün ilmiyye mine'l-Ḳur'âni'l-Kerîm adıyla Arapça'ya [trc. Enver Tâhir Rızâ, Ankara 1985]), *Verses from the Glorious Koran and the Facts of Science* adıyla İngilizce'ye ([trc. Metin Beynam, Ankara 1985, 1989, 1998] çevrilmiştir); *Kur'ân Mûcizeleri* (İstanbul 1985).¹⁶

Nurbaki'nin, Kur'ân yorumuyla ilgili eserlerine uzun bir zaman ayırdığı söylenebilir. Nitekim *Namaz Sûreleri Yorumu* adlı eserinin önsözünde şöyle demektedir: “Kitapta topladığım bu 22 sûrenin yorumunu 4 yılda tamamladım. Samimi olarak itiraf edeyim ki, bendeniz de bu yüce manalardan en az 40 yıl bîhaber olduğumu yeni yeni idrak ettim.”¹⁷ Bir başka eseri için de şunları söyler. “Dört yıllık bir süre içinde hazırlayıp yorumunu yaptığımız “*Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmî Gerçekler*” serimiz okuyucumuz tarafından çok tutulmuş, diğer sûreleri de yorumlamamız istenmiştir.”¹⁸ Ayrıca bazı âyetler üzerine yıllarca düşündüğünü belirtmektedir. Mesela Yâsîn Sûresi'nin 80. âyeti üzerinde 30 yıl durduğunu belirtmektedir: “İtiraf edeyim ki, bu âyet üzerinde aşağı yukarı 30 yıldır durduğum halde, ben de 1983 yılına kadar açık olan hikmetini anlayamamıştım. Sonra Cenab-ı Hak lûtfetti gerçek yorumu buldurdu.”¹⁹

¹⁴ Şahin, *Haluk Nurbaki'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 25.

¹⁵ Bazı eserlerinde Hz. Hüseyin'den alıntılar da yapmaktadır. Mesela bk. Nurbaki, *Fatiha'nın Kırk Yorumu*, 104.

¹⁶ Turna, “Nurbâki, Halûk”, 33/249 vd. Nurbaki'nin eserlerinin daha geniş bir listesi için bk. Şahin, *Haluk Nurbaki'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 40-59. Ayrıca Nurbaki “İnşallah bir başka kitabımda, yine bu seride “Fatiha Anahtarıyla Yâsin'in Yorumu” ismiyle enfüsî manada anlatmaya çalışacağım” (Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 97) ifadeleriyle bir eser kaleme alacağından bahsetmektedir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu eseri yazmak nasip olmamıştır.

¹⁷ Halûk Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2016), 8.

¹⁸ Halûk Nurbaki, *Sûre-i Yusuf'un Yorumu* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2014), 6.

¹⁹ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 104.

2. Kur'ân Tasavvuru

Bir yazarın Kur'ân tasavvurunun onun Kur'ân yorumunu belirleyen başat faktör olduğunu söylemek mümkündür. Nurbaki çeşitli eserlerinde Kur'ân'la ilgili fikirlerini belirtmektedir. Ona göre Kur'ân evrenin bütün bilinmezlerini kapsayan bir şifreler kitabıdır.²⁰ Levh-i Mahfûz'un sırlarını evrenin değişmez yasalarını taşıyan Kur'ân, özel meleklerin taşıyıp naklettiği akıl almaz mana yasalarıdır. Ayrıca evrenlerin tüm boyutlarına geçerli Levh-i Mahfûz'un tekrim edilmiş (mükerrer kılınmış) sırlarını taşır. Kur'ân'ın insanlara duyurulması çok özel ilâhî bir lütuftur.²¹ Yine Nurbaki'ye göre "Kur'ân bütün hikmetleri akıl almaz bir ahenk içinde iç içe gizleyen ve sırası geldikçe ilâhî bir lütuf olarak bizlere sunan bir Allah kitabıdır."²²Nurbaki bazı sûre ve âyetleri de şifre olarak telakki etmektedir. Mesela Fecr Sûresi için "bütünü ile şifreleşmiş, kavranması pek zor bir sûredir"²³ ifadesini kullanırken; "Amma yetime kahretme ve amma sâili kırma" (Duhâ 93/9-10) âyetleri için "Bu iki âyet çok özel ilâhî bir şifredir"²⁴ der.

Kur'ân'ı Levh-i Mahfûz'la ilişkili gören Nurbaki'ye göre Levh-i Mahfûz ilâhî yasaların ve varlıkların Levh-i ilmi ve fiili kaderlerinin kaydedildiği muhteşem bir hikmetler merkezidir... Yüce kitabımız Kur'ân, bu sırların şifrelerinin Arapçaya çevirisidir. Bu yüzden her âyetin sûrenin ve bütünüyle Kur'ân'ın hikmetleri, yorumları bitmez; sonsuza dek intişar eder durur. Yine bu yüzden Kur'ân emirleri bir söz değil fiili bir vakiadır canlıdır, yaşar durur. Âyetlerin en sade gibi görünen sözcükleri bile vasıflarını kaybetmemiş bir gönülde radioaktif madde gibi ufuklar açar, sevdalar yayar.²⁵ Nurbaki'ye göre Kur'ân'ın indirilişi evren sırlarını açıklamak anlamına gelmektedir.²⁶ Kur'ân bütünüyle bir mucizedir²⁷ ve değişmeyen kesin kitaptır. Zira onun tümü Levh-i Mahfûz'dur. Ve her harfi dahi kesinleşmiş ilâhî bir kayıttır. Bu yüzden Kur'ân'ın ne te'vili ne saptırılması olmayacaktır.²⁸ Görüldüğü üzere Nurbaki Kur'ân'ı Levh-i Mahfûz'la ilişkilendirerek onu olağanüstü bir konuma yerleştirmektedir. Buradan hareketle de Kur'ân'ın sadece belli bir zaman dilimine ve belli muhataplara seslendiğini kabul etmemektedir. Örneğin Kureyş Sûresi'nde "Bu hitap Kureyş'e olduğu gibi tüm insanlara da geçerli bir emirdir"²⁹ demektedir.

Nurbaki'ye göre "bir âyet inzal olunca bizzat âyetin tarif ettiği olay, Efendimizce müşâhede edilir, seyredilir. Hz. Yusuf öyküsünü Allah, Efendimize âyetlerini inzal

²⁰ Halûk Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1986), 11.

²¹ Halûk Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2007), 60-62.

²² Nurbaki, *Sûre-i Yusuf'un Yorumu*, 101 vd.

²³ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 183.

²⁴ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 17.

²⁵ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 144.

²⁶ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 56.

²⁷ Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 5.

²⁸ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 66.

²⁹ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 136.

ederken aynı zamanda seyrettirmiştir (...) Bu yüzden Fil Sûresi "Görmedin mi, fil ashâbına Rabbin ne yaptı?" diye başlamıştır."³⁰

3. Kur'ân'ın Anlaşılmasına İlişkin Görüşü

Kur'ân'ı bir şifre ve sırlar kitabı olarak telakki eden Nurbaki zaman zaman bazı sûre ve âyetlerin anlaşılmasının güç olduğunu belirtir. Mesela "Fatiha öyle bir manevi şifredir ki kâinatın madde ve madde ötesi bütün sırlarını açar. Bu açıdan onun yorumu sonsuz, dolayısıyla imkânsızdır"³¹der. Başka bir yerde şunları söyler: Kur'ân'da, insanı, özellikle tanımlayan üç sûre vardır: Yusuf Sûresi, Asr Sûresi ve Tîn Sûresi. Bu sûre (Tîn Sûresi) aynı zamanda Kur'ân'da açıklanması en zor olan üç sûreden (Duhâ, İnşirah, Tîn) biridir.³² Aynı şekilde Yâsîn Sûresi'nin 66-76 âyetleriyle ilgili olarak şöyle der: "Yâsîn'in bu bölümünde hem çok önemli hem anlaşılması güç on âyetle karşılaşırız."³³ Ayrıca Nurbaki'ye göre, "...Ne olduğunu kim bildirebilir" şeklinde gelen âyetlerde temel vasıf: bu konu ilmen bilinemez, demektir.³⁴

Nurbaki bazı âyetlerin ancak bilimsel gelişmelerle anlaşılabilceğini düşünmektedir. Nitekim "De ki: O size yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Şimdi siz onu tutuşturuyorsunuz" (Yâsîn 36/80) âyetiyle alakalı şöyle der: "Bu âyet-i kerîmeyi yirminci asra kadar anlamak mümkün değildi."³⁵ Yine "O'nun emri bir şeyi irade ederse, ona sade ol demektir, oluverir" (Yâsîn 36/82) âyeti hakkında: "Bu âyetin çağımızdan önce anlaşılması fevkalade güçtür (...) Bu âyet, çağımızdaki bilimsel gelişmelerin ışığı altında daha kolay kavranabilir. Ancak bazı kavramları birbiriyle karıştırmamak gerekir"³⁶ değerlendirmesini yapar.

Nurbaki'ye göre sûrelerin anlaşılmasında anahtar kelimelerin kavranması mühimdir. Mesela Âdiyat Sûresi'nin inceliklerinin kavranması, sûreye ismini veren "Âdiyat" kelimesinin anlaşılmasına bağlıdır.³⁷ Nurbaki'ye göre âyetlerdeki mana; bir gül goncası gibi içe örtülü yapraklarda gizlidir. Her bir yaprak açıldıkça yeni bir mana görülür. Bu sebeple âyetlerin birbirinden farklı pek çok yorumları ve anlamları vardır. Kur'ân âyetlerine tek bir mana verip "bunun anlamı kesinlikle budur" demek çok yanlıştır. Yorumlarda "âyetin bir manası da budur" şeklinde esnek ifadeler kullanmak daha doğrudur.³⁸ Ancak Nurbaki'nin bazı yorumlarında tercih ettiği görüşün kesinlikle doğru görüş olduğunu iddia ettiği görülmektedir. Örneğin "Biz ona iki göz vemedik mi?" (Beled 90/8) âyetinin yorumunda "iki gözden kasdın bir anlamda hem fizik görme hem gerçeği görme kabiliyetlerinin birlikte verildiğine işaret ettiği

³⁰ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 126-127.

³¹ Nurbaki, *Fatiha'nın Kırk Yorumu*, 5.

³² Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 30. "Tarık Sûresi yüce kitabımızın yorumu en güç ilmî sûrelerinden biridir." Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 145.

³³ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 86.

³⁴ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 57.

³⁵ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 103.

³⁶ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 106.

³⁷ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 82.

³⁸ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 7 vd.

de kesindir” der.³⁹ Elmalılı ise Nurbaki'nin kesin dediği bu yorumu ihtimal olarak zikretmektedir.⁴⁰

Nurbaki'nin, yorumları için çeşitli tabirler kullandığı dikkat çekmektedir. Bu tabirler arasında “enfüsi mana”⁴¹, istihrâcî mâna/yorum⁴², “hay sırrı”⁴³ “iç mânâ”⁴⁴, “dış mana”⁴⁵, “zâhiri mânâ”⁴⁶ yer alır. İç mana ile enfüsi mana ve dış mana ile zahiri mana aynı şeyleri ifade etmektedir. Yine bazı yerlerde “âyetin Efendimize hitabı”, “âyetin müminlere hitabı”⁴⁷ şeklinde bold olarak vurgu yapar. Nurbaki'nin bu ifadeleri bilimsel yorumlarıyla işârî yorumlarının iç içe olmasının bir tezahürü sayılabilir.

4. Dili ve Üslubu

Nurbaki yazarlığının yanında vaazlar da verdiği için, dili genel itibariyle vaaz, sohbet ve nasihat tarzındadır. Karşısında her zaman bir okuyucuya seslenmektedir.

³⁹ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 207. Benzer şekilde Felak Sûresi'nin 4. âyetinin yorumunda “ukdelere nefes verenler kesinlikle yukarıda arz ettiğim gönüllerdeki düğümlerdir” demektir. Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 211. Yine Nebe Sûresi'nin 25. âyetinde geçen “Hamîm cehenneme has bir içki; sıcak alev alev bir mayidir. Bunu eski tefsirler “kaynar su” olarak yorumlamışlardır. Hâlbuki kesinlikle cehenneme has bir sıvıdır.” Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 25.

⁴⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 5836.

⁴¹ Nurbaki enfüs kavramını afak kavramıyla ele alarak değerlendirir. Ona göre “evrendeki tüm varlıklar, gerçeklerini ve kimliklerini iki yönden aksettirir. Birinci yönü âfâk (dış görünümleri), ikinci görünümleri ise enfüs (yani iç ve özündeki gerçek nitelik)dir. (...) Kur'ân âyetlerinin bir âfâk manası, buna mukabil muhtelif Enfüs manaları vardır. (...) Bir Kur'ân âyetinde âfâk yorumu ne kadar açık, belli bir emri gösterse de mutlaka bir Enfüs sırrı vardır. Kur'ân âyetlerinin Enfüs kavramları ve anlamları ancak gönül kapısından açılır. Bizlere büyük İslam velileri tarafından aktarılmıştır. Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 113-116. Ayrıca bk. Nurbaki, *Fatiha'nın Kırk Yorumu*, 81-84. Bütün sûrelerin üç enfüsi manası olduğunu söyler. “Bütün sûrelerde olduğu gibi Sûre-i Fil'in de 3 enfüsi mânası vardır.” Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 132.

⁴² Nurbaki'ye göre istihrâcî mâna Kur'ân'ın olacak olmuş olaylara ışık tutan mûcizevî mânasıdır. Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 133. “istihrâcî yorum” örnekleri için bk. *Namaz Sûreleri Yorumu*, 141,152,163.

⁴³ Nurbaki, Kureyş Sûresi'nin yorumunda: “Şimdi sûrenin dâim olan hay sırrına; devamlı yaşayan hikmetine geçiyorum” dedikten sonra bunu “dünya petrol rezervinin %50'si Suudi Arabistan'dadır. Ayrıca Suudi Arabistan dünya altın maden rezervi açısından çok büyük bir yer tutmaktadır” ifadesiyle örneklendirir. Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*,138-139. Hay sırrının geçtiği diğer yerler için bk.158.

⁴⁴ Nurbaki, *Sûre-i Yusuf'un Yorumu*, 69, 71, 77, 81.

⁴⁵ Nurbaki, *Sûre-i Yusuf'un Yorumu*, 13, 59, 77.

⁴⁶ Nurbaki, *Sûre-i Yusuf'un Yorumu*, 40,63, 79. Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 226. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 181.

⁴⁷ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 13. Benzer biçimde “Âyetin Efendimiz açısından yorumu”, “Ümmet açısından (bizler için) yorumu”, “mâna âlemi açısından yorumu”, “mâna dilinde” ifadelerini kullanır. Bk. Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 28, 29, 38, 86.

Bu yüzden “muhterem okuyucularım”⁴⁸, “kıymetli okuyucularım”⁴⁹, “sevgili okuyucularım”⁵⁰ gibi hitaplar kullanmaktadır. Okuyucularıyla diyalogundan ötürü onlara bazen nasihat etmektedir: “Aman inanan kardeşlerim, yürümenize, duruşunuza çok ciddi olarak dikkat edin. Bu tasma yavaş yavaş teşekkür eder; aman buna meydan vermeyin, günahlarınızı alt seviyede tutun, gururun semtine uğramayın.”⁵¹ “Gözümüzü dört açalım”⁵² der. Bazen okuyucuya soru sorarak dikkatini çekmek ister. Örneğin Yâsîn Sûresi'nin 37. âyetinin yorumunu yaparken “gece bir âyettir. “Yani bilimsel bir olay, bir mucizedir. Acaba neden? Ömrümüzün yarısını işgal eden gecenin ne olduğunu hiç fark ettiniz mi?”⁵³ diye sorar. Kimi zaman da okuyucuları için dua eder: “Allah hiçbirimizi, özellikle bu kitabımızı ihlâs ile okuyan kardeşlerimi Fatiha sırrından mahrum etmesin.”⁵⁴

Nurbaki'nin bazen sert ya da kaba ifadeler kullandığı görülmektedir. “Geberdi”⁵⁵ “manyak”⁵⁶, “densizler”⁵⁷, “ıdrak yoksulu”, “sersem!”⁵⁸, “züppe”⁵⁹ bu türden ifadelerdir. Yeri geldiğinde “Veyl”, “veyl olsun”, “yazıklar olsun” ifadelerine yer verir. Mesela “Onu başka türlü anlayanlara veyl”; “Veyl sırat-ı müstakimde yüce yaradana hamdetmeyenlere!” Eğer alkolizme esir olma, gayr-i meşrû kazanç, dünya hayatının vazgeçilmez parçası ise yazıklar olsun o biçim hayatı seçenlere”; “Yazıklar olsun o ateistlere ki, suyun şükürünü bile bilmezler.”⁶⁰ Ancak bu ifadeler biraz da yazarın değerli bir şeyin değersiz şeyler karşılığında harcanmasından duyulan üzüntünün ifadesi olduğu sezilmektedir. Mesela “binlerce matematik bilmeceyi

⁴⁸ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 21, 69; Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 88, 102; Halûk Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2014), 63.

⁴⁹ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 53, 111; Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 112, 141, 147. Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 136; Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 39, 183.

⁵⁰ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 84, 218; Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 87.

⁵¹ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 15 vd. “Sevgili inanan kardeşlerim, bu âyeti hiç hatırdan çıkarmayınız” Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 127.

⁵² Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 108.

⁵³ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 55.

⁵⁴ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 83.

⁵⁵ “Hatta sûre-i Müddessir’de bizzat Kur’ân’ın emrettiği âyet manasına göre VELİD BİN MUGIYRE zekâ itibarıyla, kültürü itibarıyla tekdendi, fakat inzar sırrına ulaşmadan geberdi. Bu kelime âyette geçtiği için ancak kullandık.” Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 14 vd.

⁵⁶ “Theistlerin inanca çağırana hakaret ve zulümlerle cevap vermeleri tam bir manyaklıktır.” Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 37.

⁵⁷ “Toprağa geçen su akıl almaz maharetle terkebine sodyum bikarbonat ekleyerek sindirimi sağlayacak, sonra da o densizler çıkıp ilâhî kudrete kafa tutacak.” Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 51. Nurbaki, *Fatiha'nın Kırk Yorumu*, 96.

⁵⁸ “İdrak yoksulu şaşkınlar gurubu”; “Ey apaçık muhasım olan sersem!” Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 96, 105.

⁵⁹ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 116.

⁶⁰ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 22, 95. “Vay kesret oyalanmasıyla gerçeklerden kendini alıkoyanın hâline.” Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 107. “Veyl geçmişte kalan Ateist inkârcı biyologlara.” Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 210.

çözebilen bir bilgisayar cihazına bakkal alışverişlerini yaptırmaya kalkmanız ne ise; insanın dünya malına, çokluk âleminin aptalca oyalanmalarına takılması da aynı şeydir”⁶¹ ifadeleri bu minvalde düşünülebilir.

Nurbaki'nin dikkat çeken ifadelerinden birisi teknik kelimelerle terkipler yapmasıdır. “Hafıza kartı”, “ilâhî bilgisayar”⁶²; “mahkeme-i kübranın kayıtları”, “komputürize video bantları”, “matematik hafıza bandı”⁶³ gibi. Yine eski Türkçe terkipli ifadeler de yer verdiği olur. Ancak bunları kimi zaman parantez içinde açıklar. Mesela zulmet-i beşeriyetten (Beşer karanlığı) veya Kalb-i Sanûberî'den (gönlün sonsuz evrenlere açılma noktası)⁶⁴, “muammer kılmak.”⁶⁵ Yine ara sıra eski Türkçe kelimeler kullanır ve bunların bazısının bugünkü karşılığını parantez içinde verir. Mesela Hisset (cimrilik)⁶⁶ “Berzah (bir nevi zaman tüneli).”⁶⁷ Bilhassa meal kısmında eski Türkçe kelimeler kullanılır. Mesela “zebun”, “îman ile ilkah olma”⁶⁸ gibi. Ayrıca bazen çarpıcı cümleler kurar: “Çekirdek atomun kiblesidir”⁶⁹; “cehennem dediğimiz arınma laboratuvarı”.⁷⁰ Bu ifade Necip Fazıl'ın “Cehennem” adlı şiirini çağrıştırmaktadır:

“Ateş benim yıkayan, yuyan, emziren annem

Bir arınma kurnası olsa gerek cehennem...”⁷¹

Bilimsel söylemlerinde teknik ifadeler bazen parantez içinde kısa açıklamalarla aydınlatılsa da genel itibarıyla okuyucunun anlamayacağı türdendir. Bu durumu şöyle izah etmektedir: “Günümüz fiziği ve astrofiziği ile ilgili tüm batılı yayınları taradıktan sonra inanılır bilimsel gerçekleri, Kur’ân’ın bilimsel mucizelerini siz okuyucularıma aktarmaya çalıştım. Fizik ve astrofizik (Evren Fiziği) bilim dallarındaki en yeni ve derin konuları aktarırken bazı yerlerde daha fazla sadeleştirme imkânı bulamadım. Okuyucularım beni affetsin. Bu, konunun özelliğinden ileri gelen bir zarurettir.”⁷² Ancak kitaplarını genel okuyucu kitlesini göz önüne alarak yazdığı için teknik terimleri en azından dipnot şeklinde anlaşılır biçimde aktarması mümkündür. Çünkü bu terimler anlaşılmadan sunulan bilgiler muallakta kalmaktadır. Nurbaki nadir de

⁶¹ Nurbaki, *Namaz Süreleri Yorumu*, 101.

⁶² Nurbaki, *Namaz Süreleri Yorumu*, 49, 95.

⁶³ Nurbaki, *Yâsîn Süresi Yorumu*, 78, 103. “Hayat bandı”, “bilgisayar sistemlerin hesap bilançoları”, “özel bilgisayar merkezleri”, Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 119.

⁶⁴ Nurbaki, *Yâsîn Süresi Yorumu*, 17, 23, 33, 51. Kalb-i Sanûberî kavramını başka bir kitabında dipnot olarak açıklamaktadır. Bk. Nurbaki, *Namaz Süreleri Yorumu*, 38.

⁶⁵ Nurbaki, *Yâsîn Süresi Yorumu*, 88.

⁶⁶ Nurbaki, *Yâsîn Süresi Yorumu*, 70.

⁶⁷ Nurbaki, *Namaz Süreleri Yorumu*, 103.

⁶⁸ Nurbaki, *Yâsîn Süresi Yorumu*, 93, 100.

⁶⁹ Nurbaki, *Yâsîn Süresi Yorumu*, 60.

⁷⁰ Nurbaki, *Yâsîn Süresi Yorumu*, 91. Başka eserlerinde de bu ifade geçer. Bk. Nurbaki, *Namaz Süreleri Yorumu*, 105; Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 25, 105, 106; Nurbaki, *Bakara Süresi Yorumu*, 138. Başka bir yerde ise “dünya bir analiz laboratuvarıdır” der. Nurbaki, *Bakara Süresi Yorumu*, 168.

⁷¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1987), 351.

⁷² Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 9.

olsa hikâye ve kıssaya yer vermektedir.⁷³ Ayrıca *Fatiha'nın Kırk Yorumu* adlı eserinde 34-40 başlıklı yorumlarını manzum olarak sunduğu⁷⁴ görülmektedir.

5. Kaynakları

Nurbaki, Kur'ân yorumlarında Kur'ân'dan, hadisten, bilimsel verilerden, tasavvuftan ve bazı tefsirlerden faydalanmıştır. Ancak genel itibariyle yararlanmış olduğu kaynakları belirtmemektedir. Mesela Mâûn Sûresi'nin 7. âyetinin yorumunda "Efendimiz "Zekâtı olmayanın namazı yoktur, namazı olmayanın hiçbir şeyi yoktur" buyurmuştur der kaynağını zikretmez.⁷⁵ Bu durumun hem naklettiği bilgilere hem de yaptığı yorumlara karşı bir tedirginlik oluşturduğu söylenebilir.

Açıkça isim verdiği âlimler veya eserler çok azdır. İsmi anarak iktibas yaptığı bazı İslam büyükleri arasında Hz. Ali (ö. 40/661)⁷⁶, Abdulkâdir Geylânî⁷⁷, Muhyiddîn Arabî⁷⁸, Mevlânâ⁷⁹ Şebusterî (ö. 720/1320)⁸⁰ sayılabilir. Ayrıca ismini zikrettiği başka zatlar da vardır.⁸¹

⁷³ Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 46-47; 164.

⁷⁴ Nurbaki, *Fatiha'nın Kırk Yorumu*, 143-166.

⁷⁵ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 151; Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 48.

⁷⁶ Hz. Ali'nin "*Nehcül Belağa*" adlı eserine atıf yaparak bir beyit aktarır. Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 40. "Hz. Ali bir yorumunda, bu beş âyeti, (Âdiyat Sûresi) gönüllerden coşup gelen bir hac ziyâreti olarak yorumlamıştır" Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 85. Hz. Ali'ye yaptığı diğer atıflar için bk. *Namaz Sûreleri Yorumu*, 98. Nurbaki, *Fatiha'nın Kırk Yorumu*, 71.

⁷⁷ Yâsîn Sûresi'nin 35. âyetinin yorumunda şükürle ilgili olarak Geylânî'den aktarım yapar: "Hz. Geylânî şükürü şöyle özetler: Şükür: a) lisan ile b) kalple, c) organlar ile olur. Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 52. Ancak hangi eserden iktibas yapıldığı belirtilmez. Yine bk. Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 81.

⁷⁸ Mesela Beyyine Sûresi'nin 6. âyetini açıklarken Muhyiddîn Arabî Hazretleri, bu âyete kıyasen cehennem çok uzun sürede devamlı olmasına karşılık, ebedî olamayacağını bildirmektedir. Bir hadiste de "Cehennemde bir zaman gelip dere otu bitecek" kaydını bu görüşüne mesned saymaktadır." Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 75. Muhyiddîn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*'ine atıf için bk. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 200. İbn Arabî'nin ünlü Satraç'ına atıf yapar; kaynak vermeden bir yorumunu aktarır. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 97, 163. Muhyiddin Arabî'nin kıyamete dair tüm istihraçlarını (*Nâziât 79/43*) âyetinden yaptığını söyler. Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 55.

⁷⁹ (*Bakara 2/28*) Hz. Mevlana'nın dediği gibi çevremizde çok önemli bir olay, toprağa intikal eden her şeyin hayat bulmasıdır. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 148. Mevlana'ya ve Mesnevi'ye atıflar için bk. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 165, 166, 184, 191.

⁸⁰ "Kuşlar başından yiyecektir" (*Yusuf 12/41*) tanımı, değişen bilgilerin mantığı nasıl perişan ettiğini dile getirir. Yaklaşık bin yıl önce yaşayan Şebusterî, "Gülşen-i Râz" isimli kitabın da bu gerçeği savunarak, mantığın içine düştüğü bunalımı şu şekilde anlatır: "Mantık, belli bir noktaya devamlı bakan gözlerin yorgunluğunu ve şaşılığını ifade eder. İlim ise, daim tazelenen, yenilenen, tekliği seyreden bir güzelliğin ifadesidir. (Nurbaki, *Sûre-i Yusufun Yorumu*, 57).

⁸¹ Mesela Ferîdüddîn Attâr (ö. 618/1221) Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 162; Şiblî (ö. 334/946). Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 237.

Tefsir kitaplarına isim belirtmeden “tefsirler”, “şimdiye kadarki tefsirlerde”, “eski tefsirlerde”, “bazı tefsirlerde”, “bazı tefsirlere göre”, “önceki tefsirlerde”⁸² şeklinde atıf yapmaktadır. Benzer biçimde müfessirler ifadesiyle yine isim verilmeden atıf yapıldığı görülmektedir. Bu meyanda “bazı müfessirler”, “müfessirler”, “birçok müfessirler”, “birçok müfessirin”⁸³ ifadelerini kullanmaktadır. Bu ifadeler en azından bir kısım âyetlerin yorumu için bazı tefsirlere bakıldığını göstermektedir. Bu tefsirlerin başında Elmalılı’nın tefsirinin geldiği söylenebilir. Nitekim Yâsîn Sûresi’nin 29. âyetinin yorumunda “Sayhanın, dev bir imparatorluk olan Roma’nın aniden çökmesi anlamına geldiğini iddia eden tefsirler vardı”⁸⁴ ifadeleriyle işaret ettiği yorumu Elmalılı’nın tefsirinde görebilmekteyiz. Elmalılı şöyle demektedir: “Bundan Antâkyaya ahâlisinin mahv-ü helâkini anlamak istemişlerse de da’veti iysevîyye karşısında müşrik Roma devletinin ortadan kalkmış olduğunu anlamak daha şümullüdür.”⁸⁵ Ayrıca Hasan Basri Çantay (ö. 1384/1964) ile Ali Özek’in (ö. 1442/2021) mealinden faydalandığı anlaşılmaktadır.⁸⁶

Nurbaki nadiren ana hatlarıyla kaynak göstermektedir. Örneğin “*Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır*” (*Kadir 97/3*) âyetinin yorumunda Emevilerin zahirî saltanatlarının 83 sene 4 ay; yani bin ay sürdüğüne ilişkin kaynak olarak “Bu konuda ayrıntılı bilgi isteyenler Tirmizî, Tebarânî, Delâilde Beyhakî gibi kaynaklara ve Elmalılı merhum Hamdi Efendinin tefsirinde 5792’nci, sayfaya başvurabilirler”⁸⁷ demektedir. Yine ayrıntılı dipnot vermeksizin Buhârî’ye (ö. 256/870) atıf yaparak Tekâsür Sûresi bağlamında, “Eksere müfessirler, bu sûrenin Mekke’de nâzil olduğunu, Buhârî ise Medine’de nâzil olduğunu savunur”⁸⁸ der.

Bilimsel yorumlarında batılı bilim adamlarına referans verdiği görülmektedir. Bunlardan bazıları Garaudy⁸⁹, Prof. Paul Davies: Modern Fizik ve Allah İnancı⁹⁰, Prof. De Iymak Spitsner, Maurici Draç, Prof. Dr. Koziref, Vincent J. Schaefer⁹¹, Byers Robert

⁸² Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 14, 22, 23, 28, 29, 103. Nurbaki, Tevrat tefsirlerine ve İncil yorumlarına da atıf yapmaktadır. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 163

⁸³ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 19, 25, 91, 110. Başka eserlerinde de “müfessirler” şeklinde atıflar geçer. Örneğin bk. Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 128, 146, 147, 149, 150.

⁸⁴ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 43.

⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4020.

⁸⁶ Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 182.

⁸⁷ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 58. Yine “Felak”ın tanımını için Elmalılı, *Hak dini Kur’ân Dili*, s.6369” şeklinde atıf yapar. (Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 265).

⁸⁸ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 96.

⁸⁹ Garaudy’nin dediği gibi yeryüzünde eskimeyen tek kitap Kur’ândır. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 137.

⁹⁰ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 151; Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 267.

⁹¹ Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 17, 27, 36, 41, 314.

ve Louis J. Nin⁹², Einstein⁹³, Ord. Prof. Hirsch⁹⁴, Lorenz, Colombia üniversitesi teorik fizik hocalarından Prof. Gerard Feinberg ve Dr. Syrinkoff, Prof. Kenmeth Ring (Connecticut Üniversitesi), Karles Osis, Prof. Dr. Freed Schoonis, Heisenberg, H. B. Cazimir, Alman bilgini Reckeweg⁹⁵, Prof. Lettre, Stal.⁹⁶ Ayrıca Nurbaki evrimle ilgili birçok kaynak ismi verir.⁹⁷ Nurbaki teorileri de kaynak olarak kullanır ve bunlara referans verir: Bergeron Findeisen teorisi, Martin Ryle ve Allans Sandoga teorisi Andrei Sathaow teorisi⁹⁸, "Parite teorisi"⁹⁹ gibi.

Nurbaki, bütün kitaplarında diğer eserlerine atıflar yaparak onları kaynak olarak gösterir. Mesela Yâsîn Sûresi'nin 33. âyetinin yorumunda "Bu konuda daha meraklılar için üç dilden "İngilizce, Arapça, Türkçe" yayınladığımız "Kur'ân Âyetleri ve İlmî Gerçekler" kitabımızı okumalarını salık veririz"¹⁰⁰ demektedir. Kendi eserlerine atıf yapmasının gerekçesini ise şöyle açıklar: "Yorumlarımızda zaman zaman kendi kitaplarımıza müracaat tavsiyelerimizi okuyucularım hoş görsünler. Eğer bu yolu seçmezsek hem bazı kitaplarımızda tekrarlar olacak hem de bir konuyu anlaşılması güç şekilde uzatmış olacağız."¹⁰¹ Böyle söylemekle birlikte Nurbaki yine de tekrarlardan kurtulamamıştır.

Nurbaki eserlerinde bazı hatıralarını da zikretmektedir: "Bundan 45 yıl önce İstanbul Üniversitesi'ne çok ünlü bir Tıp bilim adamı gelmişti: Ord. Prof. Abberin Doffer. Bu zat Türkiye'de ilk dersini verdiği zaman, Yâsîn Sûresi'nin 40. âyetinin ilk bölümünü okuyarak; "Bu kadar net bir bilimsel yaklaşım, ancak çağımızda bile zor yapılır" diyerek, Kur'ân'a hayranlığını bildirmişti."¹⁰² Yazar TV yapımcılarından bile

⁹² Byers Robert'in Elements of Cloud Physics ve Louis J. Nin, Cloud Physics and Cloud Seeding kitaplarına başvurabilirler" demektedir. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 43. Fakat görebildiğimiz kadarıyla ikinci referansın müellif ve eser isminde bir hata vardır. Doğrusu muhtemelen Louis J. Battan, *Cloud Physics and Cloud Seeding* şeklinde olmalıdır.

⁹³ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 54, 133, 266, 314.

⁹⁴ "Dünyanın en ünlü Higiyon (hıfzıssıhha) bilim adamı Ord. Prof. Hirsch kitabında" der kitabının ismini belirtmez. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 124.

⁹⁵ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 133 vd. 239, 267, 270, 279.

⁹⁶ Stal isimli bilim adamı "This WORMY WORLD" adlı eserinde. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 271.

⁹⁷ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 176.

⁹⁸ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 42, 51, 176.

⁹⁹ Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 21.

¹⁰⁰ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 49. Benzer atıflar için bk. 54, 76, 93, 105. Ayrıca bir TV konuşmasına atıf yapmaktadır: "Bu konuda yaptığım bir TV konuşması dünya yüncülerinin Londra'daki merkezleri tarafından büyük ilgiyle benimsenmiştir", *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 92. Yine aynı yerde *Sûre-i Yûsuf ve Amme Cüzü Yorumu*'na atıf yapar. Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 54. Diğer eserlerinde de kendi eserlerine atıflar yaptığı görülmektedir. Mesela *Fatiha'nın Kırk Yorumu*, *Tek Nur* ve *Amme Cüzü Yorumu*, *Namazın Sırları*'na atıflar için bk. Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 25, 67, 93, 156, 161.

¹⁰¹ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 37.

¹⁰² Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 59 vd.

tespit aktarmaktadır: Yâsîn Sûresi'nin 66. âyetinin yorumunda "TV yapımcıları tesbit etmişlerdir ki bu senkron ayarı ancak elektronik beyinle yapılır."¹⁰³

6. Kur'ân'ın Bilimsel Verilerle Yorumlanması

Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanmasına Bilimsel tefsir, İlmî tefsir ve Fennî tefsir gibi isimler verilmektedir. Türkçe açısından buna Bilimsel tefsir denmesi daha uygun gözükmektedir. Çünkü burada söz konusu olan ilimler, tabii veya fen bilimleri olup bu ilim dalları Türkçemizde daha çok "bilim" olarak isimlendirilmektedir.¹⁰⁴ Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanması Abbasîler dönemine kadar götürülmektedir. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'ye (ö.1397/1977) göre Kur'ân tefsirinde bu düşünceyi en fazla açıklayan ve İslamî ilmî muhitlerde revaç bulması için çalışan İmam Gazalî (ö. 505/1111) olmuştur.¹⁰⁵ Bilimsel tefsirin tanımı bu çeşit tefsire karşı olanlarla taraftar olanların bakış açısına bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Örneğin bu tefsir akımına karşı olan Emîn el-Hûlî (ö. 1386/1966) ve onu takiben Zehebî Bilimsel tefsiri şöyle tanımlamaktadır: "İlmî terimleri Kur'ân ibarelerine hâkim kılan ve çeşitli ilimleri ve felsefî görüşleri Kur'ân'dan çıkarmaya çalışan tefsir."¹⁰⁶ Daha ılımlı ve kapsayıcı bir bakış açısına göre ise bilimsel tefsir, müfessirin, Kur'ân'ın i'cazını ortaya çıkaracak ve Kur'ân'ın bütün zaman ve mekânlar için kaynak olduğunu gösterecek tarzda, Kur'ân-ı Kerim'de geçen varlıkla (kevn) ilgili âyetlerle tecrübî bilimin keşifleri arasında bağ kurmaya çalışmasıdır.¹⁰⁷

İslam âlimlerinin çoğunluğu Kur'ân'ın ilmî açıdan tefsir edilmesine herhangi bir engel görmemektedirler. Bu kanaatte olan âlimlere göre Kur'ân âyetlerinde sayılamayacak kadar ilimlerle ilgili incelikler bulunmaktadır.¹⁰⁸ Ancak bu tür tefsire karşı olanlara göre bu tefsir akımı entelektüellerin çoğu tarafından kabul görmemiştir.¹⁰⁹

Klasik dönemde bu akımın taraftarları arasında İmâm Gazalî, Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Bedruddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392); Suyûtî (ö. 911/1505) ve Ebû'l-Fadl el-Mursî'nin (ö. 695/1257) isimleri zikredilmektedir.¹¹⁰ Bilimsel tefsir türünden çabalar Râzî'nin tefsirinde uygulamalı biçimde kendisini göstermiştir. Son asırda ise bu düşünce ilgi görmüş ve bu alanda Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (ö. 1306/1889), Abdullah Fikrî Pâşâ (ö.1306/1889), es-Seyyid Abdurrahmân el-Kevâkibî (ö. 1320/1902), Sâdık er-Râfî (ö.1356/1937), Tantâvî Cevherî (ö.1359/1940) ve Muhammed Tevfik Sıdkî (ö. 1338/1920) gibi âlimler eser

¹⁰³ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 87.

¹⁰⁴ Veysel Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl* (Erzurum: Aktif Yayınevi, 2007), 7.

¹⁰⁵ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/474.

¹⁰⁶ Emîn el-Hûlî, *Menâhîcu tevdîd fî'n-nahv ve'l-belâga ve't-tefsîr ve'l-edeb* (B.y.y: Dâru'l-Ma'rife: 1961), 287; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/474.

¹⁰⁷ Fehd b. Abdurrahmân b. Süleymân er-Rûmî, *İtticâhâtu't-tefsîr fî'l-karnî'r-râbî'aşer* (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1997), 2/549.

¹⁰⁸ Fadl Hasan Abbâs, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn esâsiyyâtuhu ve itticâhâtuhu ve menâhîcuhu fî'l-asr'il-hadîs* (Ammân: Dâru'n-Nefâis, 2016), 571.

¹⁰⁹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/508.

¹¹⁰ Rûmî, *İtticâhâtu't-tefsîr fî'l-karnî'r-râbî'aşer*, 2/ 551-559.

vermiştir.¹¹¹ Bir görüşe göre Kur'ân'ı bilimsel verilerle yorumlamanın gerçek temsilcileri İskenderânî, Ahmet Muhtar el-Gâzî (ö. 1337/1919), Abdullah Fikrî Pâşâ gibi âlimler ile Doktor Muhammed Tevfik Sıdkî'dir.¹¹² Bilimsel tefsir akımı diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de Elmalılı M Hamdi Yazır (ö.1361/1942), Celal Yıldırım (ö. 1440/2019), Süleyman Ateş (d. 1352/1933), Bayraktar Bayraklı (d. 1366/1947), Hakkı Yılmaz (d. 1368/1949) gibi daha birçok isim tarafından az çok benimsenmiş, hatta bazı akademisyenler tarafından bu alanda müstakil eserler telif edilmiştir. Mesela Prof. Dr. Celal Kırca, "İlmî Tefsir Hareketi" adlı bir öğretim üyeliği tezi hazırlamış ve bu tez *Kur'ân-ı Kerim ve Modern İlimler* (İstanbul 1981) adıyla yayımlanmıştır.¹¹³ Yine Halûk Nurbaki, Yaşar Nuri Öztürk (ö. 1437/2016), M. Zeki Duman (ö. 1434/2013), Celal Yeniçeri (d. 1362/1943) gibi müellifler de eserlerinde bu akımın örneklerini vermişlerdir.

Bilimsel tefsirin çıkış noktasında Kur'ân'ın bütün ilimleri içerdiği düşüncesi vardır. Bu akımın öncü ismi olan Gazalî'ye göre bütün ilimler yüce Allah'ın fiillerine ve zatına dâhildir. Kur'ân'da Allah'ın zatının, fiillerinin ve sıfatlarının bir izahı vardır. Bu ilimlerin nihâyeti yoktur. Kur'ân'da bu ilimlere genel olarak işaret edilmiştir.¹¹⁴ Aynı düşüncüyü paylaşan Ebû'l-Fadl el-Mursî de kullanımı zaruri olan bazı sanatların ve alet isimlerinin asıllarının Kur'ân'da olduğunu öne sürmektedir.¹¹⁵ Suyûtî ise konuyla ilgili olarak "*Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık*" (En'âm 6/38) ve "*Biz Kitabı sana, her şeyin açıklayıcısı, olarak indirdik*" (Nahl 16/89) âyetlerini zikreder. Ardından şu hadisi nakleder: Hz. Peygamber, "fitneler çıkacak buyurdu". Sordular ki "bundan kurtuluş nedir? Hz. Peygamber buyurdu ki "Allah'ın kitabıdır. Onda sizden öncekilerin, sizden sonrakilerin ve aranızda olup bitenlerin hükmü vardır." Suyûtî daha sonra İbn Mesûd'un (ö. 32/652) "kim ilim istiyorsa Kur'ân'a yapışsın. Çünkü Kur'ân'da öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri vardır" şeklindeki sözünü aktararak Beyhakî'nin (ö. 458/1066) burada söz konusu edilen ilimlerin, ilmin asılları olduğunu söylediğini belirtir.¹¹⁶

Çağdaş dönemde Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanmasına başka gerekçeler de eklenmiştir. Bunlardan birisi Kur'ân'da kevnî konularla ilgili âyetlerin sayısı gösterilmektedir. Buna göre Kur'ân'da kevnî âyetlerin sayısı sekiz yüzden az değildir.¹¹⁷ Bu ise Kur'ân'ın yaklaşık 1/8'ine tekabül etmektedir.¹¹⁸ Yine Ernest Renan (ö. 1310/1892) gibi batılı bilim adamlarının iddiasının aksine Kur'ân metninin akılla

¹¹¹ Hûlî, *Menâhîcu tecdîd*, 289-290.

¹¹² J.J. G. Jansen, *Kur'ân'a Yaklaşımlar*, çev. Halilrahmân Açar (Ankara: Fecr Yayınevi, 1999), 96.

¹¹³ Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Meal ve Tefsirin Serencamı*, 118 vd.

¹¹⁴ Gazalî, *İhyâu Ulûmiddîn* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2005), 342.

¹¹⁵ Mursî'nin bir kısım âyetlerden hareketle Kur'ân'da bulunduğunu zikrettiği sanat ve meslek dalları ile ilgili olarak bk. Celâleddîn Abdurrahmân Ebûbekr es-Suyûtî. *el-İtkân fî ulûmi'l-kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/ 275-276.

¹¹⁶ Suyûtî. *el-İtkân fî ulûmi'l-kur'ân*, 2/271.

¹¹⁷ Muhammed Ahmed el-Gamrâvî, *el-İslâm fî asri'l-ilm* (B.y.y.: Matbaatu's-Saâde, 1973), 267.

¹¹⁸ Bilimsel tefsire konu olan âyetler için bk. Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl*, 20-29.

hiçbir şekilde çatışmayacağı tezi¹¹⁹ ve Kur'ân'ın mucize bir kitap olduğunu ispatlama gayretleri bilimsel tefsirin çağdaş dönemdeki önemli dayanakları arasındadır. Esasen dünyanın çehresinin değişmesine ileri derecede etki eden bilimin, genelde dinî düşünceye özelde ise tefsire tesir etmemesi düşünülemez. Bu bakımdan Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanmasının çağdaş dönemde ivme kazanmasını sosyal bir realite olarak görmek gerekir. Hatta günümüzün şartları klasik dönemdeki bilimsel tefsir anlayışını kısmen değiştirmiştir. Zira geçmişteki bilimsel tefsir örnekleri, daha çok Kur'ân'da her şeyin bilgisinin bulunduğu anlayışına dayanmakta olup teoriktir. Günümüzdeki bilimsel tefsir uygulamaları ise, pratiğe yönelik olup bilimsel gerçeklerin ışığı altında âyetlerin ele alınıp yorumlanması ve onlardaki bilimsel keşiflere işaret eden yönlerin ortaya çıkarılmasıyla ilgilidir.¹²⁰

Klasik dönemde bilimsel tefsir karşıtlarının en önemli ismi Endülüslü Fıkıh Usulü âlimi Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî'dir (ö. 790/1388). Çağdaş dönemde ise Emîn el-Hûlî ve eşi Binti's-Şâtî (ö. 1419/1998), Muhammed Hüseyin ez-Zehabî ve Mahmûd Şeltût (ö. 1383/1963) gibi isimler yer almaktadır.¹²¹

Şâtıbî, bilimsel tefsiri reddetme bağlamında hem şeriatın hem de ilk muhataplarının ümmi olduğunu gerekçe göstermektedir. Ona göre şeriat o dönemdeki Arapların bildikleri ilimlere değinmiştir. Ayrıca bilimsel tefsir taraftarlarının öne sürdüğü, "Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidâyet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik" (en-Nahl 16/89) ve "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" (En'âm 6/38) âyetlerinde müfessirlere göre kastedilen şey teklif ve ibadetle alakalı şeylerdir. "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" (En'âm 6/38) âyetinde geçen "kitap" ile kastedilen şey ise Levh-i Mahfûz'dur. Müfessirler bu kelimeyle ilgili olarak Kur'ân'ın naklî ve aklî bütün ilimleri ihtiva ettiğini söylemişlerdir.¹²² Aslında Şâtıbî'nin "şeriat ümmidir Kur'ân da ümmilere inmiştir" görüşünün zayıf olduğu açıktır. Aynı şekilde sahabe ve tabiinden bu çeşit bir tefsir gelmediğine dayanan görüşü de zayıftır.¹²³ Çünkü Kur'ân sadece Araplara değil bütün insanlara hitap etmektedir. Her asrın insanı Allah'ın kendilerine ilimden bahsettiği kadarıyla Kur'ân âyetlerini anlar. Bu ise, herhangi bir tekellüf olmaksızın Kur'ân'ın ilmî i'cazının yenilenmesiyle Allah'ın insanlara karşı hüccetinin yenilenmesi demektir.¹²⁴

Yine Şâtıbî'ye göre Kur'ân, indiği dönemde sadece muhataplarının bildiği şeylerle onlara meydan okumuştur. Onların bilmedikleri şeylerle onlara meydan

¹¹⁹ Şehmus Demir, "Kur'ân'ın Bilimsel Verilerle Yorumlanması: Tarihsel Süreç ve Değerlendirme", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Otto, 2013), 1/288.

¹²⁰ Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl*, 19, 31.

¹²¹ Abbâs, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 576.

¹²² Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân (Suûdi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1997), 2/109, 129; Hûlî, *Menâhîcu tecdîd*, 291-292; Abbâs, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 573, 575.

¹²³ Abbâs, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 573.

¹²⁴ Gamrâvî, *el-İslâm fî asrî'l-ilm*, 262 vd.

okuması caiz olmaz. Çünkü o takdirde muhatapları “bize bilmediğimiz bir şeyle nasıl meydan okunur ve bize karşı delil getirilir” diye itiraz ederlerdi. Nitekim şu âyet te bunu göstermektedir: “*Şâyet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: “Âyetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap’a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!”* (Fussilet 41/44).¹²⁵ Bilimsel tefsirle ilgili en önemli zaaf noktaları Kur’ân kelimelerinin bazılarının sonraki dönemlerde çeşitli anlam genişlemesine uğramış olması ile bilimsel verilerin sürekli değişkenlik göstermesidir.¹²⁶ Bunların dikkate alınmaması durumunda insanların Kur’ân’a olan inançlarının zedelenme riski yüksektir. Bu bağlamda bazı yazarlar özellikle şu iki esasa uyulması gerektiğini belirtmektedirler: 1-Âyetler tefsir edilirken, lügat ve nahiv bakımından hamledilmesi imkânsız manaları vererek ibareleri zorlamamak. 2-Kesinlik kazanmamış nazariyelere itibar etmeyerek, sadece kesinleşmiş olan ilmî verilere istinad etmek.¹²⁷

Bir başka nokta ise Kur’ân’ı bilimsel verilerle yorumlayanların bilim konusunda ne kadar uzman oldukları¹²⁸ meselesidir. Konuya ilgi duyan bazı bilim adamları Kur’ân’ı bilimsel verilerle yorumlamaya çalışanların donanımına yönelik sert ifadeler kullanmaktadırlar. Örneğin Türkiye’nin ilk atom mühendisi olan Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre (ö. 1429/2008) şöyle demektedir: “Bu Modernist Akım çerçevesi içinde Kur’ân’ın sistematik ya da bölüm bölüm tefsirine soyunanların hiç birisi Pozitif İlimler’de yed-i tûlâ sahibi (yani hakıyla uzmanlaşmış) kimseler değildir. Bunların arasında hem Pozitif İlimler’i, hem bunların metodolojilerini, hem bütün bunların zaaflarını ve sınırlarını, hem bugünkü bilimsel sonuçlarını epistemolojik değerlerini, hem ilim felsefesini ve hem de ilim deontolojisini bilen, bu alanlarda tefekkür edip de eser verebileceğini kanıtlamış bir tek kişi bile bulunmamaktadır.”¹²⁹ Kur’ân’ı bilimsel verilerle yorumlayan eserlerin bilimsel bilgi düzeyi de değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu çerçevede Ahmed el-İskenderânî’nin, *Keşfü’l-esrârî’n-nûrâniyyeti’l-kur’âniyye* ile *Tıbyânu’l-esrârî’r-rabbâniyye* adlı iki eserinde de ilk ve orta öğretim düzeyinde tabiat bilgisi olarak gösterilecek konuların, sürekli amaca uygun görünen Kur’ân âyetleriyle birlikte yüzeysel bir şekilde açıklandığı¹³⁰ ifade edilmektedir. Buna ilaveten Kur’ân’ı bilimsel verilerle yorumlayan bazı kişilerin Kur’ân’a ve tefsir müktesebatına vukufiyeti de sorgulamaya açık gözükmektedir. Belki de bu sebepten

¹²⁵ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/111 vd.; Abbâs, *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*, 574.

¹²⁶ Hûlî, *Menâhîcu tecdîd*, 293-294; Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*, 2/491-492.

¹²⁷ Salih Akdemir, “İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine”, Abdullah Draz, *Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Mim Yayınları, 1983), XXIX.

¹²⁸ Demir, “Kur’ân’ın Bilimsel Verilerle Yorumlanması: Tarihsel Süreç ve Değerlendirme”, 1/273.

¹²⁹ Ahmed Yüksel Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 27. Yazar bir başka yerde şöyle demektedir: “Bazı Kur’ân müfessirlerinin bu kadar kavram ve fehâmet tuzakları içeren girift bir alanda saflıkla dolaşmaları ve künhüne vakıf olmaları mümkün olmayan konularda vehimlerini hâzâ ilim zannederek ahkâm kesmeleri ne kadar üzücü ve ne kadar ibret alınması gereken bir durumdur.” Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*, 86.

¹³⁰ Jansen, *Kur’ân’a Yaklaşımlar*, 93.

dolayı Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanma yönteminde âyetlerin sebep-i nüzulü, Arapça dil yapısı, âyetlerin sentaksı gibi bir metnin anlaşılmasında önemli olan araçları ihmal edilmektedir.¹³¹

Bilimsel tefsire eleştirel bakmaya sebep olan şeylerden birisi de bazı grupların bilim kisvesi altında kendi batıl inançlarını tervice çalışmalarınıdır. Örneğin Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerini 19 veya başka rakamlarla irtibatlandırmanın perde arkasında bu tür yaklaşımların etkisi olduğu söylenmektedir. Yine benzer biçimde mucizeleri kabule yanaşmayanların, tevil için bilimsel izahları bir malzeme olarak kullandıklarına şahit olunmaktadır. Hz. Âdem'in mucizevî bir şekilde topraktan yaratılışını kabullenmeyenlerin evrimci izahlara sığınmasında bu durumu görebiliriz.¹³² Öte yandan pek çok kimsenin ve bu arada Kur'ân müfessirlerinin teori, model, senaryo ve spekülasyon arasındaki farkları asla idrak edemediklerinden bunları birbirlerine karıştırmakta, senaryo ve spekülasyonları “*sübut etmiş (yani pozitif) bilimsel sonuçlar*” olarak telakki etmek vehmiyle oyalanıp durmakta¹³³ oldukları öne sürülmektedir. İşte bütün bu hususlar göz önünde bulundurularak, Kur'ân'ı bilimsel verilerle yorumlarken aşırıya gitmemek, zorlama yorumlardan uzak durmak, efsane ve hurafe türünden bilgilerden kaçınmak doğru bir tutum olacaktır.

6.1. Nurbaki'nin Kur'ân'ın Bilimsel Yorumlanışına Dair Görüşü

Nurbaki'nin bilimsel âyet yorumları müstakil bir çalışmayı gerektirecek kadar çoktur. Ona göre “tefsir ve yorumların en sıhhatlisi âyetlerin diğer âyetlerle, âyetlerin, hadislerle veya ashabın sözleri ile yapılanıdır. Arap dili iştikak (etimoloji) ve gramer esaslarıyla, belagat ve fesahat kuralları da önemli bir kaynaktır. Bazı âyetlerin yorumlarına bu zikrettiğimiz kaynaklar kâfi gelmeyebilir. İşte burada ilmî gelişmeler teknik buluşlar âyetlerin yorumlanmasında en aydınlık yoldur.¹³⁴ Nurbaki'nin bu sözlerinden Kur'ân'ın anlaşılmasında bilimsel verileri diğer ilimlerden daha fazla önemseddiği anlaşılmaktadır. Nitekim Nurbaki'nin âyetlerin yorumunda hadislere yeterince yer vermediği ve kelimelerin iştikak, gramer ve belagat açısından yeterince tahlilini yapmadığı görülmektedir. Hâlbuki sahih yorumu besleyen unsurların başında Kur'ân'ın kendisi, hadisler, selevin görüşleri ve Arap dili gelmektedir.

Nurbaki âyetleri bilimsel verilerle açıklamasının sebebini bir kitabında şöyle izah eder: “Kur'ân-ı Kerim'in evren fiziğine temas eden birçok âyetleri bir arada yayınlanmadığı gibi tatmin edici bir açıklama da yapılmamıştır. Bu güç vazifeyi biraz

¹³¹ Süleyman Gezer, *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 95.

¹³² Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl*, 120 vd., 131.

¹³³ Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*, 81. Teori, model, senaryo ve spekülasyon kavramlarıyla ilgili olarak bk. Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*, 63-75.

¹³⁴ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 8.

olsun yerine getirmek için uzun yıllardan beri hazırladığım 50 âyete ait yorumları onar âyetlik beş kitapta toplamayı düşündüm.”¹³⁵

Nurbaki bilimsel verilere dayanmakla birlikte bilimin yetersizliğini de zaman zaman belirtmektedir. Yâsîn Sûresi'nin 34. âyetinin açıklamasında şunları söyler. “Bugün ilim, hâlâ kaynak suyundaki sindirim sağlayan sodyum bikarbonatın suya karışma sırrını çözememiştir.”¹³⁶ Ancak Nurbaki'ye göre ilmin ilerlemesi müspet bir şeydir. “Öyle değil, ilerde bileceksiniz” (Tekâsür 102/3) âyetinin yorumunda şöyle der: “Bu âyetin bir kavramı da ilim ilerleyince evrenin gerçeğini ve tanrının varlığını öğreneceksiniz, demektir.”¹³⁷ Fakat âyetin bağlamını dikkate alan müfessirler “ilerde bileceksiniz” ifadesinin “ölüm anında” ya da “kabirde bileceksiniz” anlamına gelebileceğini söylemişlerdir.¹³⁸ Buna göre Nurbaki'nin, âyetin bağlamına pek dikkat etmediği söylenebilir.

Yarım yamalak bilgilerle âyetlerin vurguladığı sırları çözenin mümkün olmadığını belirten Nurbaki¹³⁹ “Hayır, kasem ederim hünnese, o akarak giden künnese (Tekvîr 81/15-16) âyetleriyle ilgili şunları söyler: “Hiçbir yorum getirmeden; yorumu ilerki yıllara terk edeceğiz. Eğer böyle yapmaz, basit yorumlar yapmaya kalkarsak; “Felâ uksimu” kasemini hafife almış oluruz ki, pek vahim bir hata olur.”¹⁴⁰ Nurbaki bu sözleriyle her ne kadar Kur'ân yorumunda temkinli davrandığını belirtse de Kur'ân'ın asırlardır anlaşılmayan bir kitap olduğunu ve Kur'ân'ın anlaşılmasının sadece bilimsel ilerlemelere bağlı olduğunu hissettirmektedir. Bu ise gerçeklikten uzak bir iddidir.

Yine bilimsel yorumları yaparken açık olmayan bilgilerden uzak durmaya çalıştığını şöyle ifade eder: “Aslında bu kavram fizik parite sisteminde de vardır. Ancak bu konuda fizikte henüz tam bir açıklık olmadığı için o noktadaki yorumumuzu şimdilik erteledim.”¹⁴¹ Buna rağmen bazı âyetleri teorilerle açıklamaya çalışır. Örneğin “O sübhan (herşeyden münezzeh) ki; Arzın bitirdiklerinden, kendilerinden, daha nice bilmediklerinden bütün çiftleri yaratandır” (Yâsîn 36/36) âyetinin yorumunda şöyle der: “Şimdi Maurice Dırac'ın ünlü parite teorisine bakalım: Evrende bir kuant şipini, maddesel bir parçacık tek başına meydana gelemez; mutlaka çiftiyle birlikte doğar. Bir protonun yaratıldığı yerde zıd eşi de (antiproton) beraber yaratılır.

¹³⁵ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 8 vd. Bir başka kitabında “Şimdiye kadar Yâsîn Sûresi'nin bilimsel bir yorumunun yapılmamış olması, eksikliklerle de dolu olsa bu görevi benim için kaçınılmaz kıldı” der. Bk. Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 6.

¹³⁶ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 51. Başka bir örnek için bk. *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 65.

¹³⁷ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 99. Yine günümüzde “Kitâb-ı Mübîn”i kavramanın daha kolay olduğunu belirtir. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 202.

¹³⁸ Nâsiruddîn Ebî'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfiî el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî-Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, ts.), 5/334.

¹³⁹ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 101. Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 28-31.

¹⁴⁰ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 82.

¹⁴¹ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 55.

Âyet ne diyor? “Ben subhan olan Allah’ım. Teklik sırrı benim gizliliğimde var olan bir hikmettir. Yarattıklarımı hep çift (Latincece Parite)” yarattım.”¹⁴²

Nurbaki bilimsel yorumlarını ilmin en son verileriyle yaptığını belirtmektedir: “Hayır, arz dekken dekkâ bir çarpmaya uğradığında” (Fecr 89/21). Demek ki kıyametin ilk darbesi, boyutları söken ve dalga dalga tekrar eden manyetik bir fırtınadır. Boyutların yıkılması konusunda hep manyetik fırtına kavramı kullandık. Bu tanım hem Black Holeslerin yapısı nedeniyle astrofiziğe uygundur, hem de yorumunu yapmaya çalıştığımız bu âyetle Kur’ân’ın bu konu ile ilgili âyetlerine uygun düşmektedir. Şüphesiz ki bu tanımımız, ilmin bu çağa ait en son bilgilerini içermesine rağmen, zaman içinde başka kavramlarla daha açıklık kazanabilir.¹⁴³ Anlaşıldığı kadarıyla Nurbaki ayetin manasını açıklamaya müsait gördüğü bilgileri Kur’ân yorumunda kullanmakta sakınca görmemektedir. Bununla birlikte yaptığı yorumun nihaî nokta olmadığı idrakindedir.

Nurbaki, bazı fizik teorilerinin izah edemedikleri noktaların Kur’ân fiziği ile pek kolay çözülebileceği kanaatinde. Ona göre Martine Fyle ve Allane Sandage tarafından geliştirilen Dağılan Parçacıklar Teorisi’nin en eksik yanı bu kopmaların bir anlamda nokta çevresinde küresel genişlemenin fizik izahıdır. Hâlbuki bu genişleme Kur’ân fiziği ile pek kolay kavranmaktadır. Evrenin sonsuz küresel mekânlarında korkunç bir manyetik gerilim vardır. Şûrâ Sûresi’nin 5. âyeti işte bu manyetik gerilim Dağılan Parçacıklar Teorisi’nin arayıp bulamadığı izahın ta kendisidir.¹⁴⁴ Burada dikkat çeken şey Nurbaki’nin bu meseleyle ilgili çok emin konuşma tavrıdır. Bu tavır muhtemelen Kur’an’a olan inancından kaynaklanmaktadır.

6.2. Nurbaki’nin Kur’ân’ı Bilimsel Verilerle Yorumlama Örnekleri

Nurbaki’nin bilimsel yorumları, fizik, kimya, biyoloji, botanik, coğrafya, jeolojoloji, zooloji, astronomi, tıp, matematik, psikoloji, sosyal psikoloji gibi geniş bir yelpazede seyrederek. Şimdi bunlarla ilgili birkaç örnek verelim.

“De ki: O size yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Şimdi siz onu tutuşturuyorsunuz” (Yâsîn 36/80). “Âyeti şöyle inceleyeceğiz: Biz bir ateşi hangi kimyasal faktörle tutuşturuyoruz? Yani arzda ne olmasa hiçbir şeyi yakamayız? Oksijen: Arzdaki yegâne nesnedir. Peki oksijen nereden çıkar? Yalnız yeşil ağaçtan çıkar. Bütün jeofizikçiler müttefiktir ki, arzın atmosferinde oksijen yeşil ağacın imajıdır, işte âyet: Yeşil ağaçtan oksijeni çıkaran O’dur, hep onunla yanmayı sağlıyorsunuz (tutuşturuyorsunuz),

¹⁴² Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 53.

¹⁴³ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 195.

¹⁴⁴ Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 139. Hakeza “fiziğin bir türlü izaha mecal bulamadığı jiroskobik dönme direnci ile cazibe (Gravidasyon) yine bu iki âyet (Şûrâ 42/5 ile Enbiyâ 21/30) tarafından açıklık kazanmaktadır. Yine fizikte bir türlü izah edilemeyen bir olay kvant dediğimiz enerji birimlerinin nasıl olup da minik mekânlara girdiği ve ışığın cisimleri meydana getirdiğidir. Hâlbuki Şûrâ 42/5 âyet gereği mekânların her noktasında manyetik bir gerilim vardır. Astrofizikte bir izah bulamayan karadelikler de bu iki âyetle çok kolay izah bulmaktadır. Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 139-140.

buyurmaktadır. Asıl işin önemli yanı, yeşil ağacın oksijen yapmasıyla ölümden sonraki diriliş. Ancak bu açık bilimsel gerçekten yola çıkılarak, mahşerle ağacın oksijen yapımı arasında ilgi kurulabilir.”¹⁴⁵ Nurbaki konuya gerçekten farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Elmalılı'ya göre ise burada şayanı dikkat olan nokta şudur ki bununla maksud ağaçtaki odun veya kömürü göstermek değil, delk-ü temass ile yeşil ağaçtan zuhure gelen hararet ve iştiâli anlatmaktır. Bu ise şimdi bildiğimize göre bir elektirik hâdisesidir.¹⁴⁶

Nurbaki, dağların renk renk pamuklara benzetilmesini (*Kâria 101/5*) bilimsel olarak şöyle açıklar: a) “Kâria” yalnız câzibenin yok olması değil, boyutların yıkılmasıdır. Zira eğer yalnız câzibe yok olsa idi renk değiştirmezdi. Renk: Kuvant titreşiminin bir matematik bağlantısıdır. Mekânlar yıkılınca renkler değişir. Ve elvan elvan yeni titreşimler doğar. Ve dağın parçaları, câzibesini yitirdiğinden, yün gibi hafifler. Boyutlar değiştiği için değişik renklere bürünür. b) Dağlarda bileşik hâlde bulunan elementler birbirinden ayrılacak; her element ayrı renkte kuvant emme özelliğinde olduğundan, renk renk parçalar havaya yayılır. Kıyamete ait temel fizik kavramların tümü “Kâria” sırrında toplanmıştır.”¹⁴⁷

Kur'ân'ı bilimsel verilerle yorumlayan pek çok yazar gibi Nurbaki de “*Sen dağları görür onları camid sanırsın. Oysa onlar bulut gibi yürümektedirler. Bu her şeyi sapa sağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır*” (*Neml 27/88*) âyetinden dünyanın hareket ettiğini çıkarmaktadır. Ona göre “bu âyet çok açık şekilde dağların bulut süratinde hareket ettiğini emretmektedir. Bulutlar nasıl uzayda hareket ediyorsa dağlar da uzay mekânında hareket halindedir. Bu olay ancak arzın dönmesiyle kabili telifdir. Elbette ki 15 asır önce dünya dönüyor dense insanlar çıldırırdı.”¹⁴⁸ Bilimsel tefsirin önemli isimlerinden birisi olan Hanefî Ahmed Mısırdı 1954 yılında yayımladığı bir yazıda bu âyeti benzer biçimde yorumlamıştır. 1958 yılında ise Abdulvahhâb Hamûda Ezher Üniversitesi dergisinde bilimsel yorumlamayla ilgili bir makalede *Neml Sûresi'nin 87-88. âyetinden “yeryüzünün hareketini”* çıkarımda bulunan bazı Kur'ân yorumcularına tepki gösterir. Hamûda, “Bu yöntemleri kullanan bir yorumun, âyetin anlamını aydınlatacak olan âyet bağlamı (siyak ve sibakı) ve konumunu ihmal eder. Bu durumda yorumlayıcı, âyeti neyin öncelediğini ve neyi takip ettiğini okusaydı, yargı gününde dağlara ne olacağını anlatan âyeti kavrardı” der. Abdulvahhâb Hamûda, bu görüşünü Kur'ân'ın son günde dağların ve yerin geçici tabiatını anlattığı diğer âyetleri de alıntılarla destekler. Hamûda, makalesinde ne Hanefî Ahmed'in ne de başka bir bilimsellik taraftarı yorumcunun ismini belirtmemiştir. Ancak Hanefî

¹⁴⁵ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 104. Cehennem'in yakıtının taşlar olmasıyla ilgili bilimsel yorumu için bk. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 138-139.

¹⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4043.

¹⁴⁷ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 92.

¹⁴⁸ Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 75.

Ahmed, makalenin kendisine gönderme yapmış olduğunu düşünmüş olmalı ki, kitabın diğer basımlarında, Neml Sûresi'nin 87-88. âyetiyle ilgili tüm bölümü çıkarmıştır.¹⁴⁹

Nurbaki *"Her şey kendi felekinde tesbih eder"* (Yâsîn 36/40) âyetini açıklarken fizikteki kavramlarla irtibatlandırır. "Bu hareket, fizikteki Jirokobik dönme hareketidir. Evren bir yaratılış noktasından başlayıp büyük patlama ile manyetik küresel mekânlara doğru mesafeler kazanmıştır. Bir varlık, belli bir mekânda kalabilmek için bu jirokobin dönme hareketine; yani "YESBEHUN" faaliyetine mahkûm ve mecburdur."¹⁵⁰ Nurbaki her ne kadar fizikteki Jirokobik dönme hareketinden bahsederek bu âyeti açıklamaya çalışsa da Jirokobik dönme hareketini okuyucunun daha net anlayacağı şekilde ortaya koymamaktadır. Bu durum benzer kavram veya teorileri kullanırken de söz konusudur. Oysaki daha somut bir şekilde bu tür bilgileri sunmak mümkündür. Nitekim Kur'ân'ı bilimsel verilerle yorumlayan bazı eserlerde bu berraklığı görmek mümkündür. Örneğin *"Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaphıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur"* (Nûr 24/40) âyetine ilişkin Prof. Dr. Dorga Prasada Rao'nun açıklamaları bu kabildendir.¹⁵¹

"Ve nefeslendiği dem sabaha (kasem olsun)" (Tekvîr 81/18). Nurbaki'nin açıklamasına göre güneş ışınlarının ilk gelişinde toprak tarafından emilip ısınınca yine bir kısım enerjinin salınırverdiği bilinmektedir... Tüm cisimler güneş ışınlarını aldıktan sonra; bunlardan bir kısmını emer, bir kısmını yansıtırlar. Eşyanın rengi bu özellikten doğar. İşte Allah, bu olayı da sabahın teneffüsü olarak zarif bir şekilde tarif ediyor.¹⁵² Burada sade fakat diğer tefsirlerde pek rastlayamadığımız bir izah görmekteyiz.

Nurbaki gecenin bilimsel açıklamasını da yapmaktadır. *"Gece de bir âyettir. Ondan gündüzü soyarız, bir de bakarlar ki karanlığa dalmışlar"* (Yâsîn 36/37). Bu âyet de akıl almaz bilimsel bir gerçeği açıklamaktadır. Eski yıllarda gece, uzayın tabii hâli sanılırdı. Şimdi anlıyoruz ki uzayda sonsuz ışık furyası var. Ancak bunlar, dev manyetik alanlar tarafından arza gelmeden itilmekte ve kara delikler tarafından emilmektedir. Böylece gece nimeti özel yaratılmış bir fizik hadisesidir.¹⁵³

"Ve denizler ateşlenince" (Tekvîr 81/6). Nurbaki bu âyeti birkaç açıdan yorumlamaktadır. Ona göre kıyamette "sahha darbesi" moleküller arasındaki bağı koparacak, denizlerin sathında bu olay, suyun oksijen ve hidrojenini ayıracak; bu ise yeniden şiddetli bir yangın sebebi olacaktır. Bu da sathında patlamalarla denizleri

¹⁴⁹ Jansen, *Kur'ân'a Yaklaşımlar*, 105.

¹⁵⁰ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 61. Jirokobik hareket hakkında bilgi için bk. Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 31-35 ve 64-66.

¹⁵¹ Bk. Abdülmecid Zindani, *Kur'ân'da İlmî Mûcizeler*, çev. Resul Tosun (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014), 106-109.

¹⁵² Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 85.

¹⁵³ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 55.

birbirine katacaktır. Ölüm anında bu âyet, kanla vücut sıvısının birbirine karışmasını temsil eder. Aynı zamanda vücut kontrolünden çıkan gizli yanma olayı devam eder. Kıyamete yakın günlerde denizlerde dev savaşların olacağını, ya da büyük jeolojik hadiselerin doğacağını haber vermektedir.¹⁵⁴ Nurbaki'nin âyette zikredilen hadiseyi suyun oksijen ve hidrojeninin ayrılması olarak açıklaması bilimsel verilere dayansa da son ifadeleri bir tür gelecekte haber verme özelliği taşımakta ve bilimsellikten uzak durmaktadır. Mevdûdî (ö. 1399/1979) ise bu âyeti Nurbaki'nin bilimsel açıklamasına benzer bir şekilde açıklamaktadır. Mevdûdî'ye göre "bu âyette "succiret" kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime 'tescir'den mazi-meçhul sigasıdır. Tescir, Arapça'da tandır içindeki ateşi tutuşturmak, körüklemek anlamına gelir. Gerçi denizlerin tutuşturulması insana ilk bakışta tuhaf gelebilir ama eğer suyun gerçek yapısını dikkate aldığımız zaman, bunun hiç de tuhaf olmadığını görürüz. Bu öyle bir mucizedir ki, Allah (c.c) suyu iki farklı gazdan (oksijen ve hidrojen) yaratmıştır. Biri (oksijen) ateşin yanması için gereklidir, ikincisi (hidrojen) ise, kendi kendine tutuşarak ateş alır. Bu iki gaz birleştiğinde suyu meydana getirirler ve ateşi söndürücü bir özellik alırlar. Allah Teâlâ işte bu hususa dikkati çekmektedir. Yani bu iki gaz birbirinden ayrıldığında, hidrojen kendi kendine tutuşur ve oksijen de bu ateşi hızlandırır. Zaten bu gazların asıl özellikleri de budur."¹⁵⁵

Nurbaki biyolojik yorumlara da yer vermektedir. "*Muhakkak biz insanı kebed (meşakkatler) içinde yarattık*" (Beled 90/4) âyetinde şunları söyler: "Kebed" kelimesiyle kastedilen zorlukların, karaciğerle ciddi bir ilgisi vardır. Hayatın biyolojik yükü tamamen karaciğere yüklenmiştir... Bugün insanın karşı karşıya bulunduğu en önemli iki mesele kalp-damar hastalıkları ve kanserdir. İkisinin de temelinde karaciğer rahatsızlığı yatmaktadır. Damar hastalıklarında sorumlu saydığımız yağ artıkları (Lipid ve Kolesterol) fazlalığı kesinlikle karaciğerin bir problemidir. Kanserde çok önemli olan bağışıklık sistemindeki aksamalar, doğrudan doğruya karaciğerde düğümlenir."¹⁵⁶ Nurbaki'nin bu âyetin yorumuna yeni bilgiler eklediğini söylemek mümkündür.

Nurbaki bazı hayvanların özelliklerini bilimsel tarzda açıklamaya çalışır. "*Hem onlardan yiyorlar*" (Yâsîn 36/71) âyetinin izahında şöyle der: "Tüm dünya beslenme âlimleri etli beslenmede insanda vahşet eyleminin arttığını belirtmektedir. Böyle iken bunun istisnası en'am diye dile getirilen koyun etidir. Koyun etinin vahşet eylemini arttırmamasının hikmetini çözmek mümkün değildir. Zira bu manevî bir andır ve koyun tasavvufta teslimiyetin temsilcisi olarak bilinir."¹⁵⁷ Görüldüğü üzere Nurbaki meseleyi aynı zamanda tasavvufî açıdan da irtibatlandırmaktadır.

¹⁵⁴ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 77.

¹⁵⁵ Seyyid Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî ve dğrl. (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 7, 49.

¹⁵⁶ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 205.

¹⁵⁷ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 93. Koyun, süt ve yoğurtla ilgili yorumları için bk. *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 94, 95. Ayrıca devenin özellikleri için bk. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 160-164; Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 178; Nurbaki, *Kur'ân*

Nurbaki Kur'ân'da zikredilen bazı meyvelerin özelliklerine de bilimsel izahlar getirmektedir. Mesela “*And olsun o Tîne (İncire) ve o zeytine (Tîn 95/1)*” âyetinde şunları ifade eder: “Sûrenin isminin Tîn olması, bu sûrenin bu âyetle başlaması incirin çok önemli biyolojik sırları olduğuna işarettir. İncir çekirdeği, en bol ve en küçük olan bir bitki çekirdeğidir. Ve işin garibi tıpkı haşhaş gibi bitkisel sütle beslenir. Bu süt, Riboz şekeri ile protein hammaddelerini, bol vitamin ve enzimleri ihtiva eder. Hilkatın vahdet sırrını temsil eden bu süt; çokluğu yani binlerce çekirdeği oluşturur. Zeytin de incir gibi çok özel bir bitkidir. Ağacında acı olarak yaratılmış ve tüm hayvanlara bu yönüyle yasaklanmıştır. Sırf insana özgüdür. Zeytinyağı çok özel bir yağdır. Hücre zarının yapımında vazgeçilmez harika bir yapım maddesidir. Zeytinyağı içinde, aynı zamanda yağı yakan enzimler vardır. Daha önemlisi özellikle kalp kası ve cinsel hücreler için hayati önemi haiz olan E vitamini yalnız zeytinde depo edilmiştir.”¹⁵⁸ Nurbaki'nin burada da bilimsel bilgileri verirken tasavvufî vurgularda bulunduğu görülmektedir.

Nurbaki gururun tıp ilmi açısından tahlilini yapar: “*İnzâr etsen de, etmesen de onlar için musavidir, (çünkü) inanmazlar*” (Yâsin 36/10). “Tıp bilimine göre gurur, aşağılık kompleksinden kurtulmak için şuur altının (Nefsin) icad ettiği vahim bir yanırlıktır. Mükemmel olan insanda gururun zerresi yoktur. Hâlbuki çok özürülü olanlar, akılsız gururlarının esiridirler. (Boyun kelepçesi), onun için onlara gerçekleri bilimsel olarak anlatmak mümkün değildir.”¹⁵⁹

Nurbaki psikolojik yorumlara da değinmektedir. Örneğin “*Her kimin ömrünü uzatıyorsak hilkatte onu tersine çeviriyoruz. Hâlâ akılları ermiyor mu? (Yâsîn 36/68)*” âyetinde “yaşlandıkça dünya zevkenden kopmanın azabını daha çok hissediyorsunuz”¹⁶⁰ sözleriyle yaşlılık psikolojisine temas etmektedir. Ancak bu açıklamanın yüzeysel olduğu söylenebilir. Zira bu, insanların öteden beri bildiği bir şeydir.

Bilimsel açıdan Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığını açıklamaya çalışmaktadır. “*De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir. O, yaratılışın tek benzersiz*

Mucizeleri, 87-89. Arı ve bal hakkında bk. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 116-121; Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 55-58.

¹⁵⁸ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 33-34. Ayrıca bk. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 74 vd. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 310. Öte yandan “*Ve canlanan toprağa, cennetler, hurmalıklar, bağlar, akarsular verdik*” (Yâsîn 36/34) âyetinde üzüm ve hurma için şunları söyler: “Âyette üzüm ve hurmanın ayrıca zikredilmesi çok ince hay sırrını beyan eder. Her bir meyve de insan hayatının esrarı olan kemik iliğini tanzim eden unsurlar vardır. Yoğunlaştırılan iki değerli demirle DNA yapısını kolaylaştıran tüm kimyasal maddeler, bu iki meyvede vardır.” Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 50.

¹⁵⁹ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 17.

¹⁶⁰ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 89. Psikolojik yorumlarından birisi de namazın insan psikolojisine katkısıyla ilgilidir: “Ruhun felâhi yalnız namazdadır. Çünkü ruh emr âleminde beden kafesine ışınlanmıştır. Beden kafesinde bir tür kapatılmış kuşa benzer. Namazın hamd sırrı, ruhu sonsuzluk âlemine bağlayan bir uzay köprüsüdür. Hamd derinleştikçe ruh sonsuz mutluluğa ulaşır.” Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 31. Ayrıca infak psikolojisi için bk. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 53.

mimarıdır, her şeyi bilen yalnız O'dur" (Yâsîn 36/79). Nurbaki'ye göre asıl aklın almaması gereken şey kemiğin tekrar dirilip dirilmeyeceği değil, ilk kez insan denen bu şaheser yaratılışın, bir zerreye genetik şifresinin yazılmasıdır. Burada inşadan kasd, 77'nci âyete kıyasen bir meni hücre sine yazılan matematik genetik şifredir. Allah tüm insanları yaratmayı murad etmiş, hepsini kaydetmiştir. Bu hücrenin taşıdığı matematik hafıza bandını tasavvur etmek bile mümkün değildir. Zaten bu şifrenin değişmezliği nedeniyle Havva'yı Âdem'in kaburgasından dolayısıyla hücre sinde yaratmıştır.¹⁶¹ Fakat gerçekten Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburgasından yaratıldığı görüşü bilimsel açıdan ispat edilmiş olsaydı, Hz. Âdem'in ve Hz. Havva'nın aynı özden yaratıldığını öne süren görüşün bilimsel delille susturulması icap ederdi.

Big Bang'i kabul eden Nurbaki'ye göre Evrenler, tek bir noktadan, büyük patlama (big bang) dediğimiz olayda meydana gelmiştir.¹⁶² Yine "ve leyâli aşr (on gece) (Fecr 89/2) âyeti son yıllarda gelişen Dağılan Parçacıklar Teorisi de, İlk Patlama da en yakın zaman dilimini galaksilerin dağıldığı temel zaman saymaktadır ki takriben on gündür.¹⁶³ Konuyla ilgili bir değerlendirmeye göre aslında "Büyük Patlama Senaryosu"¹⁶⁴ bugün bilim âleminde moda olduğu içindir ki medyada sözü edilebiliyor. Yoksa bu senaryonun teorik sonuçlarının aynısını öngören başka senaryolar da var ama bilim âleminin kendisine özgü bazı kuralları ve sosyolojik yapısı sebebiyle onlardan sıkça söz edilmez. Mesela Hoyle-Narlikar-Arp üçlüsünün tasarladığı senaryo da aynı sonuçlara ulaşmakla beraber onun başlangıcında böyle bir sürü soruyu da peşinden sürükleyen bir Büyük Patlama bulunmamaktadır.¹⁶⁵

Nurbaki'ye göre Evrim Teorisi, Uzay Hikâyeleri, Sosyoloji Bilimi'nce uydurma ilkel insan masalları vs. inançları yok etmek için ilim maskesi altında uydurulmuş yalanlardır.¹⁶⁶ Bu yüzden âyetlere dayanarak bilimsel olduğu iddia edilen bu tür

¹⁶¹ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 103. Bununla birlikte Hz. Âdem'in çamurdan yaratılması meselesini ise eleştirel biçimde değerlendirmektedir: "Meselâ Âdem'in çamurdan yaratılma olayını ele alalım: Bazıları sanır ki, Allah çamura heykelimsi bir şekil verdi ve sonra ruh verip canlandırdı. Kesinlikle hayır! Allah Âdem'i bir kader şeklinde irade etti (istedi, arzu buyurdu) ve o çamura "kün" dedi. O anda çamurdaki azot, karbon, fosfor, hidrojen, oksijen molekülleri bir beden şekline dönüverdiler. Bu söylediğimiz moleküller, balçık çamurunda eksiksiz bulunduğu için, Allah Kur'ân'da Âdem'in çamurunu balçık şeklinde tanıttı." Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 107.

¹⁶² Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 107 vd. Daha geniş bilgi için bk Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 66-69; Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 137-142.

¹⁶³ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 184, Ayrıca "ilmi olarak bilinmektedir ki büyük patlama (Big-Bang) ve genişleme bittiği vakit zaman duracaktır." Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 140.

¹⁶⁴ Big Bang bir teori değil senaryodur. Senaryo: "Geçmişte bir kere vuku bulmuş ve/veya her safhası hakkında tam ve kesin bilgi sahibi olmadığımız olayların, olabildiğince rasyonel olmasına özen gösterilen hayalî (yani deneyle tahkiki mümkün olmayan) bir sebep-sonuç zinciri çerçevesi içinde, nasıl olduklarını akla-yatkın bir biçimde sıralamayı amaçlayan özel bir modeldir." Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*, 68.

¹⁶⁵ Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*, 34. Konuyla ilgili başka bir değerlendirme için bk. Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*, 167 vd.

¹⁶⁶ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 209.

fikirleri reddeder. Mesela “*O zâlim kavme gökten bir ordu indirmedik, indirici de değildik*” (Yâsîn 36/28) âyetine dayanarak şunu söyler: “Bu âyet uzay masalcılarına karşı da önemli kesin tavır koyuyor. Ne şimdi ne de ilerde uzaydan arza bir saldırı olamaz.”¹⁶⁷ Böylece âyetten yola çıkarak bilimsel bir yasaya ulaşmaya çalışmaktadır. Benzer biçimde “*sizler tabakadan tabakaya binip binip geçeceksiniz*” (İnşikak 84/ 19) âyetine istinaden reenkarnasyon fikrini reddeder: “Bu âyet konusunda cemiyetlerin birbirine intikali, medeniyetlerin intikali ve reenkarnasyon gibi yorumlar tamamen yanlıştır. Âyet bu yanlış yorumlara fırsat vermemek için tabakadan tabakaya özel binitlerle geçildiğini bildirmektedir.”¹⁶⁸ Aslında Nurbaki bu âyetin reenkarnasyonla ilgili olmadığını desteklemek amacıyla tefsirlere atıf yapabiliirdi. Nitekim bazı müfessirler “tabakadan tabakaya geçmek” ifadesini ölüm, kıyamet durakları ve kıyamette yaşanan korkular gibi şiddet kademelerinden geçmek¹⁶⁹ olarak yorumlamışlardır. Ancak Nurbaki’nin bu konuda tefsirleri yeterince incelemediği anlaşılmaktadır.

Evrım düşüncesini reddeden Nurbaki, Yâsîn Sûresi’nin 32. âyetinin yorumunda “Evrımcilerin sözleri doğru olsa, her türlü canlıdan bir yönde gelişme olur, canlıların sayısı biri geçmezdi. Hâlbuki canlıların çeşidi milyonların çok üstündedir. Zira Allah, iradesindeki her şekli genetik kartlara programlamış ve yalnız böcek sınıfından milyonlarca tür yaratmıştır. Akla gelen bütün geometrik renk desenlerini, genetik şifrelere matematik programlar halinde işlemek ancak Allah sanatıdır”¹⁷⁰ demektedir. Ayrıca evrım görüşünü benimseyen İslam âlimlerinin adını zikretmeden sert bir şekilde tenkit etmektedir: “Ne yazık ki kendi kendini İslâm âlimi sanan bazıları da evrımın Kur’ân’a uyarlılığını söyleyecek kadar gaflet içindedir. Yâsîn’in 82’nci âyetini okuyup evrım vardır demek Kur’ân beldesinden habersiz yaşamak demektir.”¹⁷¹

Nurbaki, “*O sübhan (her şeyden münezzeh) ki; Arzın bitirdiklerinden, kendilerinden, daha nice bilmediklerinden bütün çiftleri yaratandır*” (Yâsîn 36/36) âyetine dayanarak “Yâsîn yasası” gibi kendince kavramlar da üretmektedir. Ona göre “evrendeki tüm varlıklar, hatta tüm yaratıklar (zaman, boyut, eşitli mekânlar) bu Yâsîn yasasına göre çift yaratılmıştır. Ancak âyet çift yaratılanları sıralarken Parite Teorisi’ni aynen bildirmektedir.”¹⁷² Nurbaki, burada bilimsel bir teoriden yola çıkarak

¹⁶⁷ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 43.

¹⁶⁸ Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 126 vd. “*Baksalar (ya) kendilerinden önce nice karnlar (kavmler) helâk etmişiz, onların hiç dönmediklerini farketmiyorlar mı? (veya: onlara hiç dönmüyorlar)*” (Yâsîn 36/31) âyetinin yorumunda ise şöyle der: “Bir yeni hayata fırsat yok. Reenkarnasyon gibi sapık hayallere dalma. Âyetin “onların hiçbiri dönmediler” hükmü 32’inci âyette açıklanıyor.” Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 47. Reenkarnasyon değerlendirmesi için ayrıca bk. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 148-150.

¹⁶⁹ Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 5/298.

¹⁷⁰ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 50. Evrımle ilgili değerlendirmeleri için bk. Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 171-177.

¹⁷¹ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 108.

¹⁷² Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 53.

kavram oluşturmaktadır. Bunu yaparken de bir anlamda bu teorinin zaten Kur'ân'da var olduğunu ve Kur'ân'ın bilime uygunluğunu göstermeye çalışmaktadır.

Bu arada Nurbaki, eski müfessirlerin bazı yorumlarını bilimsel açıdan eleştirmektedir. Örneğin Yâsîn Sûresi'nin 41. âyetindeki *Fulki'l-meşhûn* ile ilgili olarak "eski müfessirler gerekli bilimsel deliller olmadığı için konuyu Nuh'un tufanı ve gemisi şeklinde yorumlamışlardır. Fakat 43'üncü âyet bu tarz yoruma ters düşer" diyerek eleştirir.¹⁷³ Hâlbuki eski müfessirlerin hepsi "Fulki'l-meşhûn" ifadesini sadece Hz. Nuh'un gemisi olarak yorumlamamışlardır. Mesela Hz. Ali'den aktarıldığına göre burada zürriyetle kastedilen nutfedir. "Fulki'l-meşhûn" ise kadınların rahmidir. Ancak Mâverdî'den (ö. 450/1058) bu bilgiyi aktaran, Âlûsî'ye (ö. 1270/1854) göre "bu görüşün Hz. Ali'ye ait olması doğru değildir ve bu tevil bâtinî tevillere benzemektedir."¹⁷⁴

Nurbaki, nadiren müsteşriklerin bilimsel âyet yorumlarına da değinmektedir. Ona göre, son asırdaki bazı müsteşrikler, bu âyetten Fil Sûresi'nin 3. âyetinden ilerideki hava kuvvetlerine işaret anlamı çıkarmışlardır. Âyette özel bir açıklama olmadığına göre, taşları atanlar kesinlikle kuştur ve sürü sürü, dalga dalga gelmişlerdir. Bir Alman müsteşriki, Fil Sûresi'nin 5. âyetine dayanarak şiddetli bir çiçek salgını savunmuştur. Kuşların çiçek virüsü taşıması ve ölenlerin yenmiş, oyulmuş buğdaya benzemesi bilim adamının bu tahminine hak vermektedir. Fakat imha harekâtının âni oluşu bu tarz yoruma imkân vermemektedir.¹⁷⁵ Nurbaki birçok yerde olduğu gibi burada da görüş sahibiyle ilgili herhangi bir isimden bahsetmemekte, kaynak göstermemektedir. Bununla birlikte Nurbaki'nin her iki görüşü de olduğu gibi kabul etmeyip değerlendirmede bulunması güzel bir tutumdur. Kuşların çiçek virüsü taşıması Muhammed Abduh'a (ö. 1323/1905) ait meşhur bir görüştür. Abduh, Fil olayıyla alakalı olarak Habeş ordusunda ikinci gün çiçek ve kızamık hastalığının yayıldığı, İkrime'nin (ö. 105/723) bunun Arap beldelerinde ortaya çıkan ilk çiçek hastalığı olduğu görüşüne dayanarak söz konusu kuşların sinek veya sivrisinek cinsinden küçük varlıklar, taşların da bu küçük canlılardan çıkan, rüzgârla taşınarak hayvanların ayaklarına dolanan ve insan vücudunun gözeneklerine girdiğinde hastalık meydana getirip etlerinin dökülmesine sebebiyet veren bugün mikrop diye adlandırılan canlılar olduğunu belirtir.¹⁷⁶

Nurbaki, Kur'ân'ın matematik mucizesinden bahsetmekte, özellikle 19 rakamıyla ilgili değinilerde bulunmaktadır. Bu çerçevede Kur'ân'da mevcut 19 âyetli üç sûresine, Alak, İnfîtâr ve A'la Sûresi'ne işaret etmektedir.¹⁷⁷ Ona göre "Sûre-i

¹⁷³ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 64-65. Müfessirlere yönelik diğer eleştiriler için bk. Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 10, 86.

¹⁷⁴ Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 12/26.

¹⁷⁵ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 128-130.

¹⁷⁶ Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm Ciiz'ü Amme* (B.y.y.: Matbatu Mısır, 1341), 157-158.

¹⁷⁷ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 42.

Alak'ın bu ilk âyetlerindeki 19'lar hikmeti, özellikle Kur'ân'ın Allah kitabı olduğunu beyan sırrı taşır. Nitekim Velid b. Muğiyre'nin bu hikmeti sezemeyişi; Sûre-i Müddessir'de lanetlenmiştir."¹⁷⁸ Velid b. Muğire'nin lanetlenmesini 19 rakamının hikmetini kavrayamamasına bağlamak mesnedi olmayan bir iddiadır.

Kur'ân'ın Allah kelamı olduğunu matematiksel hesaplarla göstermeye çalışan Nurbaki'ye göre Kur'ân'da 19 sayısının büyük bir hikmeti vardır. Birçok âyetlerin kelime ve harf sayıları 19'un katları kadardır. Ayrıca Besmele 19 harflidir. Sûre-i Yusuf'da insanın 19 özelliği gizlidir. Bu nedenle 19 sayısının çok önemli yanı vardır. Kur'ân bilindiği gibi Alâk sûresinin ilk beş âyeti ile başladı. Bu beş âyet 19 kelimedenden kurulu idi ve harf sayısı 19 un tam katı idi ($4 \times 19 = 76$). Öte yandan Besmele 19 harfdir, besmeledeki 4 kelime Kur'ân'da 19 un katlarınca geçer. İsim, 19 kez geçer, Allah, $19 \times 142 = 2698$, Rahman, $19 \times 3 = 57$, Rahim, $19 \times 6 = 114$ defa geçer. (Kur'ân'da Tevbe 9/128'de Efendimiz için geçen Rahim ismi elbette bu sayıya dâhil değildir). Kur'ân'da Besmele $6 \times 19 = 114$ defa geçer ancak 9'ncü sûrenin besmelesi yoktur. Kaybolmuş bu besmele 19 sûre sonra Sûre-i Neml'de (Neml 27/29) geçer. Bu eksik Besmele dahi bize Allah'ın Kur'ân matematiği içinde 19 sayısına verdiği önemi beyan içindir. Acaba Besmelenin bu 19'lar hikmetinin sırrı nedir? Bu sorunun cevabını tüm mana hikmetlerinin saklı olduğu Sûre-i Yusuf'da, buluyoruz. 12'nci Sûre, Sûre-i Yusuf'da 19 şahıs vardır. Ve bunlar insandaki 19 özelliği temsil eder. Bunlar: 1-Hz. Yakub: Ruh. 2-Hz. Yusuf: Kalb (Gönül) 3-Züleyha: Nefs. 4-Bünyamin: İman. 5-Kıftir: Dünya bağlantısı. 6-Sultan: Akıl. 7-Şarapçı: ilim. 8-Şarapçının yanındaki tutuklu: Mantık. 9-Yusuf'u kuyudan çıkaran kervancı: Menfaat. 10-Yusufun on kardeşi: Hisset-Kin-Reyb-Gurur-Zulüm-Şehvet-İhtiras-Cebânet-Meskenet-Seyyalıyet. İşte Besmele insandaki bu hassalara her bir harf ile hakim olan ilâhi bir teminattır. Be harfi bedene, Sin harfi nefse, Mim gönle, sonraki Elif ruha birer teminat sigortasıdır.¹⁷⁹

Nurbaki bu mucizeleri görmeyenleri de eleştirmektedir: "Böylesine kesin bir matematik inceliği görmezlikten gelerek, bunları akıl almaz mucize olarak fark etmemek gerçekten Fatiha Sûresi'nde emredildiği gibi ancak mağdubun olmaktır (nasipsizlik)."¹⁸⁰ Nurbaki'nin bu ifadeleri kendisini 19 rakamı iddiasına aşırı derecede kaptırdığını göstermektedir. Oysaki 19 rakamı Mısırlı yazar Dr. Reşad Halife'nin (ö. 1410/1990) gündeme taşıdığı ve öğrencisi Edip Yüksel'in (d. 1376/1957) adeta takıntı haline getirdiği bir iddiadır. Ayrıca bu düşünceyi benimsemiş diğer bir yazar da Ahmed Deedat'tır (ö. 1426/2005).¹⁸¹ Bu iddianın Bahâlilikle alakasına bazı

¹⁷⁸ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 43.

¹⁷⁹ Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 23-25. Nurbaki'ye göre Kur'ân'ın matematik mucizeleri taklidi imkânsız bir kompüter düzenini temsil etmektedir. Tek harfinin değişmesi mümkün değildir. Nurbaki, *Bakara Sûresi Yorumu*, 137.

¹⁸⁰ Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 26.

¹⁸¹ Ahmed Deedat'ın "Al-Qur'an The Ultimate Miracle" adlı eseri 1979'da Güney Afrika'nın Durbin şehrinde basılmıştır. Bu eserin dillimizde, biri Edip Yüksel, diğeri, Necmettin Kuşçuoğlu ile Yusuf Erbay tarafından yapılmış ve her ikisi de 1981 tarihinde basılmış olan iki tercümesi mevcuttur. Akdemir, "İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine", XXXIII, 56. Dipnot.

araştırmacılar tarafından dikkat çekilmiştir. Bahâîlik, el-Bâbâ lakaplı Mirza Ali (ö. 1266/1850) tarafından kurulan Bâbîlik'in daha sonra Mirza Hüseyin Ali (ö. 1309/1892) tarafından Bahâîlik adıyla devam ettirildiği bir mezheptir. Bahâîlikte birçok ilke 19 sayısı üzerine kurulmuştur. Mesela yıl 19 ay, ay 19 gün, yıl 361 gündür. Yine oruç 19 gün, namaz ise günde 19 vakittir. Kadının mihrî en az 19, en fazla 19x5=95 miskal saf altındır. Mirza Ali'nin *el-Beyân* adıyla yazdığı eser 19 bölüme, her bölüm 19 bâba ayrılmış ve eser toplamda 19'un kökü olan 361 bölümden meydana getirilmiştir.¹⁸²

Besmelenin 19 harften oluştuğunu iddia eden yazarların bu konuda tekellüfe kaçtıkları söylenebilir. Mesela bu gibi yazarlar, besmeledeki “şedde”leri, “isim” ve “er-Rahmân” kelimelerindeki elifi dikkate almamaktadırlar. Oysa بِاسْمِ اللّٰهِ in aslı بِاسْمِ اللّٰهِ dir. Nitekim Alak Sûresi'nin ilk nazil olan âyetlerinde bu husus açıkça görülmektedir... Diğer taraftan er-Rahîm kelimesindeki “y” harfini saydıkları halde, “er-Rahmân”daki “elif” harfini saymamaları son derece dikkat çekicidir. Müfessirler bu iki kelimeyi açıklarken, er-Rahmân kelimesinin, er-Rahîm'den harf bakımından daha fazla olması sebebiyle, onun mübalağa ifade ettiğini açıklamışlardır. Oysa onların hesaplarına göre, her iki kelime de 6 harften ibarettir. Çünkü er-Rahmân kelimesinin 7 harften ibaret olmaması gerekmektedir; aksi takdirde ilahi sır yok olacaktır.¹⁸³

Nurbaki bazen ne tam işârî ne de tam bilimsel tarzda olmayan farklı yorumlar yapmaktadır. Mesela Yâsîn Sûresi'nin 36. âyetinde geçen “erike” kelimesinden hareketle şöyle yorum yapar: “Erike, cennet uzayında anlatılmaz süste özel mekânlardır ve evrenin tümünü seyretme özelliği taşır. Bu yüzden Kur'ân'da “İçinden ırmaklar akan cennet” denmez, “Altından ırmaklar akan cennet” denir. Allah mü'mine tüm cennet ve evren güzelliklerini seyrettirmek için, cennet uzayında erike denilen mekânlar yaratmıştır.”¹⁸⁴ Benzer biçimde Kur'ân'ın cennet tasvirlerinde sık geçen “Altından ırmaklar akar” (*Beyyine 98/8*) ifadesini “cennet varlıkları, herhangi bir câzibe ve yer çekim etkisine maruz olmadıkları için cennetin uzayında yaşar. Bu yüzden ırmaklar altta görülür”¹⁸⁵ şeklinde yorumlar.

Nurbaki, “Tîn (incir), Zeytin, Turi sînîn ve Belde-i emîn ile insan yaratılışı arasında çok ciddi bir ilgi vardır” dedikten sonra şöyle devam eder: “İncir çekirdekleri pek çoktur. Zeytin çekirdeği bir tanedir ve büyüktür. İnsan, annenin tek yumurta hücresi ile babanın birçok olan meni hücrelerinin birleşmesi sonu teşekkül eder (...) Döllenmiş yumurta, rahimde tüylü bir tepeciğe gider ki (rahimin özel epitel

¹⁸² Muhammed Hasan Heytû, *el-Mu'cizetu'l-kur'âniyye* (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 1998), 305.

¹⁸³ Akdemir, “İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine”, XLII vd. Konuyla ilgili geniş bir değerlendirme için bk. Orhan Kuntman “Ondokuz Meselesinin Reddi ve Bu Mesele İle İlgili Önemli Açıklamalar”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 2/ 7 (1988): 7-22.

¹⁸⁴ Nurbaki, *Yâsîn Sûresi Yorumu*, 79. Ayrıca bk. Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 322. Nurbaki, *Kur'ân Mucizeleri*, 70. Nurbaki, *Amme Cüzü Yorumu*, 110.

¹⁸⁵ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 72.

hücreleri), Turi sînîn ifadesine benzer. Elbette ki rahim, bir Belde-i emîndir.”¹⁸⁶ Elmalılı da “*Ve erkeği dişiyi yaratana andolsun*” (Leyl, 92/3) “kaseminin tazammun ettiği vechile bu iki meyvanın dişî ve erkekten kinâye olmaları ihtimali de baîd değildir” der.¹⁸⁷

Nurbaki bir kısım gaybî konuları da kendince tasvir eder. Örneğin “*Öyle değil, ‘ilmel yakîn bileceksiniz*” (Tekâsür 101/5) âyetinde “mezar mekânında, 3 boyutlu bir görüntü şeklinde görülen 30-40 cm boyunda sorgu meleklerini ekranda görerek bu soruları cevaplar”¹⁸⁸ der. Doğrusu bu izahın ispatlanmış bir yönü bulunmamaktadır. Bu açıdan fantastik bir yorum niteliği arz etmektedir. Çünkü kabir âlemi zaten metafizik bir hadisedir.

Birçok farklı konuyu bilimsel verilerle izah eden Nurbaki doğal olarak kimi hatalara düşmüş, bu yönüyle tenkid edilmekten de kurtulamamıştır. Nitekim “Kur’ân âyetlerini aklileştirdiklerini ve *bilimsel yorumunu* yaptıklarını vehmeden bazı *modern müfessirler* (!) bu bağlamda ne kadar azim hatalar yapmışlardır. Hans von Aiberg müstear adıyla yazan kişi ve rahmetli Halûk Nurbaki ile Ahmet Hulusi’nin kitaplarında sergiledikleri tavırlar bunlara iyi birer örnektir”¹⁸⁹ şeklindeki eleştiriye muhatap olmuştur. Nurbaki’nin zaman zaman bilimsel yorumlarla işârî/bâtınî tarzda yorumları bir araya getirdiği ve hatta karıştırdığı görülmektedir. Bu durum Kur’ân’ın bilimsel verilerle yorumlandığı başka eserlerde de gözlenmiş olmalı ki bazı araştırmacılar işârî/bâtınî yorumla bilimsel yorumlama arasında benzerlikler kurmuşlardır.¹⁹⁰ Her şeye rağmen Nurbaki, Kur’ân yorumlarında sadece önceki âlimlerin bilgisini tekrarlamamış yeni bilgiler de ekleyebilmiştir.

SONUÇ

Halûk Nurbaki, bir tıp doktoru ve yazardır. İlmi birikimini Kur’ân yorumuyla ilgili eserlerinde kullanmıştır. Amacının, bildiklerini aktarmaya çalışmaktan ibaret olduğunu söylemektedir. Bilimsel Kur’ân yorumlarıyla akla gelen Nurbaki, esasen bir

¹⁸⁶ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 32.

¹⁸⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5929

¹⁸⁸ Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 102. (Zilzâl 99/4-5) kıyamette arzın dağı taşı konuşacak, çünkü Allah ona vahyetmiştir. Konuşma bir titreşimdir. Ve programlı, matematik bir titreşimdir.” Nurbaki, *Namaz Sûreleri Yorumu*, 77. “Hz. Âdem Cennetten kovulurken: “*Soyunun ve inin*” emri verilmiştir. Cennette özel cildimizin olması ölümsüzlüğün özel bir kılıfı olarak bilinmektedir. Dünyaya gelirken bu derimizin soyulması, madde dünyasında bizi sonlu olmaya mahkûm eden en önemli etkendir.” Nurbaki, *Kur’an-ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 323 vd.

¹⁸⁹ Özemre, *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*, 105. Ayrıca bk. 36, 58, 149. Özemre, eserinin başka bir yerinde bu isimlere Reşat Halife ve Edip Yüksel’i de eklemektedir. 119.

¹⁹⁰ Mesut Okumuş, *Kur’ân’ın Çok Boyutlu Okunuşu İmâm Gazzâlî Örneği* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 266. “Özellikle işârî ve batını yorum gelenekleri, tasavvufta sufînin içsel tecrübelerine dayanması ve öznelliğe aşırı vurgu yapmasından dolayı Kur’ân’ın zâhirî anlamlarını zaman zaman zorlamaktadır... Âyetlerin bilimsel birtakım buluşlarla yorumlanmasında buna benzer bir tutumun izlerini görmek mümkündür.” Gezer, *Kur’ân’ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*, 95.

o kadar da işârî/bâtînî yorumlar boyutunda durmaktadır. O, bilimsel verilerle işârî bilgileri bir araya getirerek zaman zaman ilginç yorumlar yapmaktadır. Nurbaki'nin bazı âyet yorumlarının, benzeri başka yazarların eserlerinde görülmekle birlikte, kendisine özgü yorumlar da bulunmaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla Kur'ân'ı bilimsel verilerle yorumlamasının okuyucu tarafından ilgi görmesi Nurbaki'yi bu konuda daha fazla yazmaya teşvik etmiştir. Bilgileri büyük bir inançla aktarmakla birlikte kaynak göstermede titiz davranmamasının, eserlerinin ciddiyetine zarar verdiği ve hatta bazen fantastik bir görüntü kazandırdığı söylenebilir. Ayrıca diğer bilimsel yorumcular gibi zaman zaman âyeti bağlamından kopardığını, yeterli dil tahlilleri yapmadığını, sebebi nüzule yeterince önem vermediğini söylemek mümkündür. Bunun sebebi biraz da onun tefsir nosyonunun eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bunlara ilaveten bazı bilimsel kavramları okuyucunun anlayacağı şekilde izah etmemektedir. Bu durumda okuyucu sadece Nurbaki'nin ulaştığı sonuca odaklanmaktadır. Hâlbuki bilimsel kavramları en azından dipnot olarak açıklaması daha faydalı olabilirdi. Her ne kadar kesinleşmiş bilgilerle hareket ettiğini söylese de moda fikirlere kapıldığı ve zorlama yorumlara giriştiği de olmaktadır. 19 rakamına ve maddenin ışınlanmasına ilişkin düşünceleri buna misal verilebilir.

Mucize, sır, hikmet, şifre kelimelerini sıklıkla kullanan Nurbaki'de madde mana ayrımı belirgindir. Kur'ân'ın, bazı bilimsel gerçekleri 14/15 asır önceden haber verdiğini belirterek okuyucuyu Kur'ân'a, imana ve tefekküre teşvik etmekte, onları heyecanlandırmaktadır. Kur'ân'ın mucize kitap oluşunu göstermeye çalışmaktadır. Nurbaki'yi bilimsel verilerle Kur'ân'ı yorumlamaya sevk eden sebeplerin başında da bu gelmektedir.

Evrin teorisi ve reenkarnasyon gibi fikirleri reddeden Nurbaki, bilimsel yorumlarını, fizik, kimya, biyoloji, botanik, coğrafya, jeolojisi, zooloji, astronomi, tıp, matematik, psikoloji, sosyal psikoloji gibi geniş bir sahada serdetmektedir. Bu meyanda pek çok Batılı bilim adamının adını zikretmekte, yorumlarında bilimsel teorilere yer vermektedir. Ancak 'bu kadar geniş bir yelpazede bilgi sunmak bir beşerin kudretine kıyasla ne denli başarıya ulaşabilir?' sorusu akla gelmektedir.

Pozitif bilimlere aşırı güven duyduğu anlaşılan Nurbaki, bazı bilgileri çeşitli eserlerinde aynen tekrarlamıştır. Bununla birlikte eserlerinde daha önce başka yazarların söylemediği bir kısım bilgileri serdetmiştir. Bu yönüyle özgün bir durum sergilemiştir. Kitaplarında başta kavramlar olmak üzere pek çok yazım yanlışının olduğu dikkat çekmektedir. Bunlar matbaa hatasından ziyade yazarın kendi hataları olduğu anlaşılmaktadır.

Kanaatimizce Nurbaki, ayetlerin Türkçe'ye çevirisinde olduğu gibi bilimsel yorum konusunda da Elmalılı'dan etkilenmiş, onun tefsirinden faydalanmıştır. Fakat kaynak konumundaki tefsirleri yeterince incelediği söylenemez. Eserlerinde "tefsir" kelimesi yerine "yorum" kelimesini kullanan Nurbaki, çeşitli açılardan Kur'ân'ı bilimsel verilerle yorumlayan diğer yazarlarla benzer özelliklere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Fadl Hasan. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn esâsiyyâtuhu ve itticâhâtuhu ve menâhicuhu fî'l-asr'il-hadîs*. Ammân: Dâru'n-Nefâis, 2016.
- Abduh, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm Ciiz'ü Amme*. B.y.y.: Matbaatu Mısır, 1341.
- Akdemir, Salih. "İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine". Abdullah Draz, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*. çev. Salih Akdemir. Ankara: Mim Yayınları, 1983.
- Âlûsî, Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebî'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfîf. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî-Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, ts.
- Bucaille, Maurice. *Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'ân*. çev. Mehmet Ali Sönmez. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Demir, Şehmus. "Kur'ân'ın Bilimsel Verilerle Yorumlanması: Tarihsel Süreç ve Değerlendirme". *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*. Ed. Mehmet Akif Koç. 2 Cilt. Ankara: Otto, 2013.
- Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Gamrâvî, Muhammed Ahmed. *el-İslâm fî asri'l-ilm*. B.y.y.: Matbaatu's-Saâde, 1973.
- Gazâlî, İhyâu Ulûmiddîn. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2005.
- Gezer, Süleyman. *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Güllüce, Veysel. *Bilimsel Tefsirde Usûl*. Erzurum: Aktif Yayınevi, 2007.
- Heytû, Muhammed Hasan. *el-Mu'cizetu'l-kur'âniyye*. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 1998.
- Hûlî, Emîn. *Menâhîcu tecdîd fî'n-nahv ve'l-belâga ve't-tefsîr ve'l-edeb*. B.y.y.: Dâru'l-Ma'rife, 1961.
- Jansen, J.J. G. *Kur'ân'a Yaklaşımlar*, çev. Halilrahmân Açar. Ankara: Fecr Yayınevi, 1999.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1987.
- Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî ve dğrl. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Nurbaki, Ahmet Veysi. *Haluk Nurbaki Kimdir?* Erişim: 29.03.2021. <http://www.haluknurbaki.tv/>.

- Nurbaki, Halûk. *Amme Cüzü Yorumu*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.
- Nurbaki, Halûk. *Bakara Sûresi Yorumu*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014.
- Nurbaki, Halûk. *Fatiha'nın Kırk Yorumu*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014.
- Nurbaki, Halûk. *Kur'ân Mucizeleri*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1986.
- Nurbaki, Halûk. *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Nurbaki, Halûk. *Namaz Sûreleri Yorumu*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2016.
- Nurbaki, Halûk. *Sûre-i Yusuf'un Yorumu*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014.
- Nurbaki, Halûk. *Yâsîn Sûresi Yorumu*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014.
- Okumuş, Mesut. *Kur'ân'ın Çok Boyutlu Okunuşu İmâm Gazzâlî Örneği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Özemre, Ahmed Yüksel. *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Öztürk, Mustafa. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahmân b. Süleymân. *İtticâhâtu't-tefsîr fî'l-karnî'r-râbi'aşer*. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1997.
- Suyûtî. Celâleddîn Abdurrahmân Ebûbekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-kur'ân*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Şahin, Fatma. *Haluk Nurbaki'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân. 6 Cilt. Suûdi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1997.
- Turna, B. Babür. "Halûk Nurbâki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/249-250. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 2 Cilt. B.y.y.: ts.
- Zindani, Abdülmecid. *Kur'ân'da İlmî Mûcizeler*. çev. Resul Tosun. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- Zirikî, Hayreddîn. *el-A'lâm, Kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-arab ve'l-muste'aribîn ve'l-musteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.